

**KONINKLIJK MUSEUM VOOR SCHONE KUNSTEN ANTWERPEN
JAARVERSLAG 2012**

KONINKLIJK
MUSEUM
VOOR SCHONE
KUNSTEN
ANTWERPEN

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	4
AANWINSTEN	5
RESTAURATIES	9
TENTOONSTELLINGEN	12
TENTOONSTELLINGEN IN HET BUITENLAND	18
BRUIKLENEN	22
ONDERZOEK	24
PUBLICATIES	30
PUBLIEKSWERKING	32
BIBLIOTHEEK	40
ARCHIEF	43
BEELDBEHEER	44
SAMENWERKINGSVERBANDEN	46
HET BEDRIJF	47
INTERNE COMMUNICATIE	50
DE VRIENDEN VAN HET KMSKA	51
BIJLAGEN:	
1. Financieel Verslag	52
2. Personeelsbestand en tewerkstellingsstatuten	53
3. Lijst van gepubliceerde artikels door medewerkers KMSKA	54

VOORWOORD

Het is opmerkelijk dat in tijden dat iedere euro voor cultuur gewikt en gewogen wordt de Vlaamse overheid, onze voorgedijverheid, zich structureel heeft geëngageerd voor de renovatie van het gebouw van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen. Het grootste cadeau dat het museum sinds het Rubensjaar, 1977, ontving. Een noodzakelijk cadeau volgens sommigen, maar desalniettemin een groot cadeau.

Die verbouwing verloopt vooralsnog op schema. Toch is de weg naar 2018 nog lang. Het KMSKA deemstert ondertussen niet weg, maar zoekt naar nieuwe manieren en samenwerkingsverbanden om zijn collectie te presenteren. De laatste jaren dat het museum geopend was ontving het tussen de 120.000 en 150.000 bezoekers. Nu, met zijn projecten op locatie, komen er meer dan 200.000 bezoekers over de vloer. Dat alles zonder grote tentoonstellingen, maar enkel met herinterpretaties van de permanente collectie. Dat de bezoeker niet per sé de klassieke meerwaardezoeker of KMSKA-fan is, zoals blijkt uit een tevredenheidsonderzoek dat het museum opzette, doet geen afbreuk aan dat succes. Dat de tentoonstelling *Meesterwerken in het MAS* als kers op de MAS-taart voor een groot deel verantwoordelijk is voor die mooie cijfers ook niet. Het is voor een museum belangrijk om strategische partnerships te sluiten en zo de collectie aan een zo breed mogelijk publiek te tonen.

Niet alles geeft echter aanleiding tot euforie. Het KMSKA bereidt een grote tentoonstelling over de Europese nalatenschap van Rubens voor, die in het najaar van 2013 aanvangt in Bozar Brussel en daarna doorreist naar The Royal Academy in Londen. Een tentoonstelling die je met wat geluk om de tien jaar kunt maken. Er gaan decennia voorbereiding aan vooraf en de ‘pasmunt’ die het museum moet betalen om de prestigieuze bruiklenen uit het buitenland vast te krijgen door werk uit het KMSKA naar de uitlenende musea te laten reizen is hoog. Omdat Vlaanderen geen staatsindemniteit kent kost de tentoonstelling ons museum ook zo’n 500.000 euro meer dan onze coproducent The Royal Academy, alleen al aan verzekeringskosten. Dat stemt tot nadenken, want het betekent dat het organiseren van tentoonstellingen met veel belangrijke bruiklenen moeilijker en moeilijker wordt. Toch zijn dit soort tentoonstellingen belangrijk om onze relevantie te behouden.

2012 was het jaar waarin een deel van onze collectie verhuisde naar een nagelnieuw depot in Beveren-Kallo. Dat was noodzakelijk om de werken tijdens de verbouwing veilig op te bergen en de nodige bewegingen met de collectie uit te kunnen voeren (verschillende kunstwerken reizen tussen 2013 en 2018 naar tentoonstellingen in binnen- en buitenland). Het was ook het jaar waarin het museum tentoonstellingen organiseerde in Mexico en Japan. Het Koninklijk Museum kocht enkele mooie terracottabeelden aan van Jan-Pieter van Bourscheit de jonge en kreeg belangrijke kunstwerken in langdurig bruikleen. We startten een nieuw museummagazine, Zaal Z, en breidden onze aanwezigheid op het web en in de sociale mediakanalen gevoelig uit. Onze dienstverlening (o.a. bibliotheek en archief) ging onverminderd voort. Het jaarverslag 2012 biedt u een overzicht van alle activiteiten van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten. Het was het derde jaar dat het museum dicht was, met 226.694 bezoekers in de extra muros tentoonstellingen was het nog nooit zo dichtbij. Veel leesplezier.

Dr. Paul Huvenne, Administrateur-generaal

AANWINSTEN

Jan-Pieter van Bourscheit de jonge (1699-1768)

De vier zintuigen

(Inv. nrs. 5161-5164)

Terracotta, 92 cm

In 2012 werd het KMSKA een prachtig werk rijker. Eigenlijk gaat het om vier werken, met name vier sculpturen die samen een ensemble vormen. Ze stellen naakte kinderen voor die elk een attribuut dragen dat een zintuig verzinnebeeldt. De prachtige beeldhouwwerken kunnen toegeschreven worden aan de Antwerpse beeldhouwer-architect Jan-Pieter van Bourscheit de jonge (1699-1768). De monumentale schaal van deze zogenaamde *putti* maakt ze tot imposante sculpturen. Doordat ze bestaan uit terracotta vormen ze een schitterende aanvulling op de Van Herckcollectie die het museum in langdurige bruikleen heeft van de Koning Boudewijnstichting.

Jacques De Braekeleer (1823-1906)

Heilige Petrus

(Inv. nr. 3476)

Terracotta, 43 cm

Eveneens uit gebakken aarde vervaardigd is een ander kunstwerk dat het museum kon verwerven uit een Antwerpse privécollectie. In tegenstelling tot de vorige sculpturen gaat het hier om een ontwerp voor een monumentale sculptuur. Het werk, dat de Heilige Petrus voorstelt, is van de hand van de Antwerpse beeldhouwer Jacques de Braekeleer (1823-1906). Met uitzondering van de rechterarm is de compositie identiek aan de sculptuur die de Braekeleer naar aanleiding van een restauratiecampagne uitvoerde voor de gevel van de Antwerpse Sint-Carolus Borromeuskerk in 1881. Wellicht gaat het dus om een niet weerhouden variant van het verkozen ontwerp.

Diverse kunstenaars

Map met tekeningen, aquarellen en prenten

(Inv. nrs. 3477/1-14)

In 1918 kreeg de Antwerpse schepen van financiën Alfred Cools een heel bijzonder cadeau van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten. Het bestuur en het lerarenkorps schonken hem een map met tekeningen, aquarellen en prenten van hun hand. Alfred Cools (1861-1932) was jarenlang

gemeentelijk mandataris (1900-1931) voor de Belgische Werkliedenpartij van Antwerpen. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was hij ook voorzitter van het Hulp- en Voedingscomité van de provincie Antwerpen. Wellicht wenste de Academie met de kunstmap haar oprechte dank te betuigen aan deze geëngageerde politicus.

Het opschrift in goudopdruk op de gemarmerde kartonnen kaft luidt: *Het Bestuur en het Leeraarkorps van de Koninklijke Academie van Schoone Kunsten aan den Heer Alfred Cools Schepen van Financiën der Stad Antwerpen 1918*. Vervolgens prijken op het blad met dedicatie alle handtekeningen van de kunstenaars-schenkers, te beginnen met academiedirecteur Juliaan De Vriendt en secretaris Fernand Donnet, vervolgens de leraren van de verschillende ateliers zijnde Alfons Van Beurden, Jules Bilmeyer, Eduard De Jans, Edward Deckers, Eugène Siberdt, Edmond Van Waeterschoot, Charles Boom, Léon Brunin, Louis Peeters, Felix Gogo, Edgard Farasyn, Piet Van Engelen, Charles Dens, Jean Jacques Winders, Frans Van Dijk, Josuë Dupon, Alfred Van Neste en tot slot museumdirecteur Pol De Mont. De map is echter niet volledig bewaard gebleven: slechts van dertien van de twintig voornoemde kunstenaars is een tekening, aquarel of prent terug te vinden. In de meeste gevallen sluiten onderwerp en techniek aan bij de kunstpraktijk van de docent. Zo schenken architecten Bilmeyer, Winders en Van Waeterschoot een fotografische druk van een van hun ontwerpen, terwijl beeldhouwers Van Beurden, Deckers en Dupon een academische studie naar een plaaster of levend model hebben gemaakt. Van dierenschilder Van Engelen is er een tekening van een Belgische leeuw, van Farasyn een zeegezicht, van Louis Peeters een gravure met sneeuwlandschap en van Van Neste een ets met een pittoresk plekje. Museumconservator De Mont biedt een aquarel aan uit een lang vervlogen tijd toen hij meende dat hij kon tekenen, noteerde hij erbij.

De tekeningen, aquarellen en prenten zijn geen toppers, maar zijn wel waardevol als historisch document, als getuigenis van de maatschappelijke betrokkenheid van de Antwerpse Academie.

Jan-Pieter van Burscheit de jonge, *Het Gezicht*

Langdurige inkomende bruiklenen

Het KMSKA ontving in 2012 ook heel wat langdurig inkomende bruiklenen. In maart kwamen werken van o.a. Permeke, Ensor, Schmalzigaug en Van den Berghe in langdurige bruikleen naar het KMSKA. Later zullen ze via een legaat opgenomen worden in de collectie. De langdurige inkomende bruiklenen van 2012 zijn:

IB12.001	Georges Valmier	Compositie	gouache op papier
IB12.002	Francis Bacon	Man met spiegel	lithografie
IB12.003	onbekend	Naakt	houtscool op papier
IB12.004	James Ensor	Tuinstoel	olieverf op doek
IB12.005	Constant Permeke	Figuren in een wagen	aquarel op papier
IB12.006	Vic Gentils	figuur op sokkel	hout
IB12.007	Emiel Veranneman	Ontwerptekening kast	aquarel en potlood op papier
IB12.008	Félicien Rops	Gans	tekening en ets
IB12.009	Frits Van den Berghe	Naakt	houtscool op papier
IB12.010	Jules Schmalzigaug	Compositie	aquarel op papier
IB12.011	Ramah	Landschap	olieverf op doek
IB12.012	onbekend	Kat	inkt op papier
IB12.013	onbekend	Landkaart	papier
IB12.014	Edmond Van Dooren	Machinezang	olieverf op doek
IB12.015	Jean Michel Basquiat	Per capita	olieverf op doek
IB12.016	onbekend	Spijkerman	mixed media
IB12.017	onbekend	Landkaart	papier
IB12.018	Constant Permeke	Drie figuren	olieverf op doek
IB12.019	onbekend	Landkaart	papier
IB12.020	onbekend	beeld	brons
IB12.021	onbekend	beeld	mixed media
IB12.022	onbekend	beeld	mixed media
IB12.023	onbekend	Muziek	brons
IB12.024	onbekend	schilderkunst	brons
IB12.025	onbekend	Beeldhouwkunst	Bron
IB12.026	onbekend	Meetkunde	brons
IB12.027	Emiel Veranneman	Kast	hout en metaal
IB12.028	Peter Paul Rubens	De vier Evangelisten	olieverf op paneel

RESTAURATIES

In mei 2012 verhuisde het restauratieatelier, wegens de verbouwing van het museumgebouw op het Antwerpse Zuid, naareen externe locatie in Beveren-Kallo. Tot het einde van de renovatie in 2017 zal het team restauratoren van het KMSKA op deze site aan de slag zijn. Er werd een restauratiecommissie opgericht die op regelmatige basis het verloop van de projecten komt volgen.

Christus met zingende en musicerende engelen Hans Memling (Inv. nrs. 778-780)

Na een lange onderbreking werd de restauratie van *Christus met zingende en musicerende engelen* hervat. Het project, dat wordt uitgevoerd met financiële steun van de Vrienden van het KMSKA en Interbuild NV, werd opgestart in 2001 maar moest vanwege de vele andere werkzaamheden (onder andere in het kader van de sluiting van het KMSKA) worden stopgezet. De restauratoren, Marie Postec en Lizet Klaassen, zijn nog steeds bezig met het verwijderen van vuil en vernis. De reiniging is zeer arbeidsintensief vanwege een onoplosbare vuillaag die alleen mechanisch, met behulp van een microscoop, kan worden verwijderd. Verwacht wordt dat de reiniging eind 2013 of begin 2014 kan worden afgerond. Aansluitend zal de verflaag geconsolideerd worden en zullen lacunes gevuld en getoucheerd worden.

De verbazing van het masker Wouse **James Ensor**(Inv. nr. 2042)

Het vernis van dit schilderij was niet alleen storend vanwege de grijze verkleuring, maar vooral vanwege het glanzende en plasticachtige aspect. Door de vernisafname, uitgevoerd door Laure Mortiaux, is een prachtig mat oppervlak tevoorschijn gekomen, waarbij de vele kleurnuances beter tot hun recht komen. Omdat de verflaag vrijwel onbeschadigd is en verder weinig werk vraagt, kan deze restauratie begin 2013 afgerond worden.

Heilige Familie met de Papegaai **Peter Paul Rubens**(Inv. nr. 312)

Dankzij de financiële steun van Fonds InBev – Baillet Latour en na een uitgebreid vooronderzoek kon in augustus 2012 gestart worden met dit omvangrijke project. De restauratie wordt uitgevoerd door Eva van Zuien en opgevolgd door een begeleidingscommissie bestaande uit Rubensspecialisten en restauratoren die ervaring hebben met het werk van Rubens en diens schildertechniek. De eerste bijeenkomst van de commissie vond plaats op 9 november. Daarna startte de eerste fase van de restauratie – het verwijderen van de dikke vergeelde vernislaag. Verwacht wordt dat de volledige behandeling in de tweede helft van 2014 afgerond zal worden.

Portret van een familie **M.J. van Mierevelt en J.W. Delff**(Inv. nr. 986)

De toeschrijving van dit familieportret wordt betwijfeld. Het verwijderen van het vergeelde vernis, uitgevoerd door Gwen Borms, maakt de hoge kwaliteit en goede conditie van het schilderij zichtbaar waardoor een nieuwe toeschrijving na restauratie zinvol lijkt. Verwacht wordt dat de restauratie in de loop van 2013 of begin 2014 afgerond wordt.

De rede van Antwerpen

Robert Mols (Inv. nr. 1108)

Op 3 februari 2012 valt *De rede van Antwerpen*, in langdurig bruikleen gegeven aan het MAS (Museum aan de Stroom), van de muur. Het enorme schilderij van bijna 10 x 3 meter, dat nog maar kort voordien volledig gerestaureerd werd, raakt zwaar beschadigd omdat het op een fiets valt die voor het doek tentoongesteld is. Het stuur van de fiets gaat dwars door het doek en doubleerdoek en veroorzaakt naast grote deformaties een enorme en complexe scheur. Door de enorme afmetingen van het schilderij werden standaardacties als het rechtzetten, omdraaien en ophangen erg ingewikkelde operaties die goed voorbereid en begeleid moesten worden.

De restauratie van het schilderij werd in de periode van april tot juli in situ uitgevoerd door museumrestauratoren Gwen Borms en Lies Vanbiervliet onder begeleiding van restaurator Jos van Och. De scheur in doek en doubleerdoek werd hersteld, losse verf werd vastgezet, deformaties werden gevlakt, lacunes werden gevuld en getoucheerd en het beschadigde vernis werd hersteld.

Andere restauraties

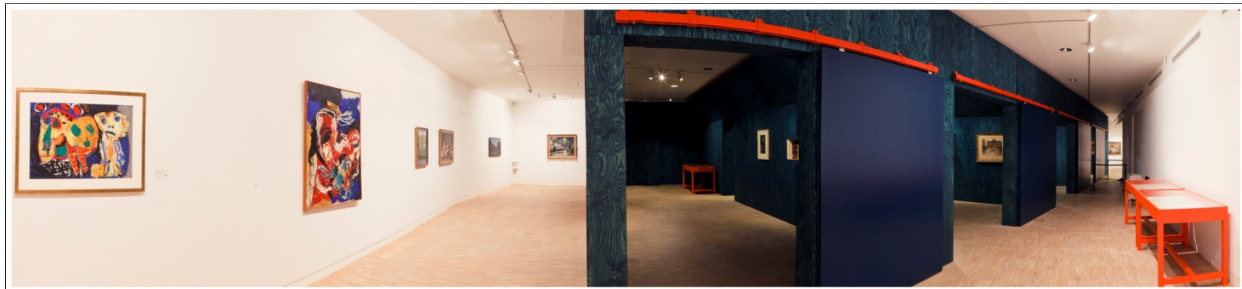
Enkele restauraties en het bijbehorende materiaaltechnische onderzoek worden in externe ateliers uitgevoerd en opgevolgd vanuit KMSKA. In het Indianapolis Museum of Art worden *De Dam in Amsterdam* (inv.nr. 11) van **Gerrit Berckheyde** en *Portret van een man* (inv.nr. 564) van **Maarten van Heemskerck** gerestaureerd door respectievelijk C.M. O'Connel en L. Witkowski. In het Worcester Art Museum restaureert M. Cushman het *Portret van een man* (inv.nr. 708) van **Antoon van Dyck**.

TENTOONSTELLINGEN

De Modernen. Kunst uit Nederland

Koningin Fabiolazaal Antwerpen

28 januari 2012 – 26 augustus 2012

Tijdens de sluiting van het museum worden collectietentoonstellingen opgezet in de Koningin Fabiolazaal, een locatie van de provincie Antwerpen in het hartje van de stad. Uit de rijke verzameling 19de en 20ste eeuwse kunst toont het KMSKA wisselende ensembles. De tweede collectietentoonstelling was gewijd aan de verzameling Nederlandse kunst. Hiervoor werden een zestigtal werken geselecteerd en bestudeerd. Drie aspecten werden uitgediept: de geschiedenis van de moderne kunst in Nederland van 1850 tot nu, de relaties en contacten op artistiek gebied tussen Nederland en België, en de totstandkoming van de verzameling Nederlandse moderne kunst in het KMSKA.

Kenmerkend voor dat eerste aspect, de negentiende-eeuwse moderne kunst in Nederland, is enerzijds de heropleving van de schilderkunst uit de Gouden Eeuw. Zo werkt Barend Cornelis Koekkoek naar het voorbeeld van Jacob van Ruisdael. Anderzijds is er de artistieke vernieuwing. Met de schilders van de Haagse School zoals Hendrik Willem Mesdag doet het impressionisme zijn intrede in Nederland. In de twintigste eeuw volgt de Nederlandse kunst de internationale stijlrichtingen. Zo werd Kees van Dongen naar

voorbeeld van Matisse en Picasso een gevierd vertegenwoordiger van het fauvisme. Daarnaast zijn de doeken van Carel Willink en Pijke Koch door de natuurgetrouwe weergaven, de droomachtige sfeer en de onheilspellende dreiging kenmerkend voor het magisch realisme. Met zijn abstracte schilderijen verkent Bram Bogaert op zijn beurt de mogelijkheden van doek en verf.

Dan volgt het verhaal van de artistieke relaties en contacten tussen Nederland en België. *Kunst uit Nederland* toont ook werk van meesters uit het Noorden die in de negentiende eeuw tijdelijk naar België afzakten omwille van het gunstige artistieke klimaat.

Tot slot belicht de tentoonstelling hoe de verzameling Nederlandse moderne kunst in het Koninklijk Museum is ontstaan. Verzamelaars en mecenasen als Henri Hymans en Johannes Fredericus Samuel Esser verrijkten het KMSKA met waardevolle aanwinsten, naast de Staat der Nederlanden en de stichting Dutch Art Works.

Aantal bezoekers: 12.303

De Modernen. Rondom Permeke

Koningin Fabiolazaal Antwerpen

15 september 2012 – 24 februari 2013

De expo *De MODERNEN. Rondom Permeke* toonde werk van de pioniers van het expressionisme: **Constant Permeke**, **Frits Van den Berghe** en **Gustave De Smet**. In de tentoonstelling zat werk dat tot voor kort in privébezit was naast recent aangekocht werk. Zo waren er in primeur o.a. het schilderij *Drie figuren* van Permeke en een album van 15 lino's en houtsneden van De Smet.

Daarnaast was er werk van tijdgenoten van deze Vlaamse expressionisten. Uit zijn rijke collectie selecteerde het KMSKA schilderijen en grafiek van o.a. **Edgard Tytgat**, **Jean Brusselmans** en **Frans Masereel**. Typerend voor het oeuvre van al deze kunstenaars is het belang van het vakmanschap: verfoepervlak en penseelstreken krijgen opnieuw bijzondere aandacht. Naast kunstenaars die met vorm en ruimte experimenteren en die soms ongenadig de werkelijkheid verscheuren, zijn er ook die werken met kleur en sfeer. Gaandeweg ontwikkelen sommigen een meer verbeeldingrijke schilderkunst, anderen keren terug naar een ruw realisme. De zoektocht van de kunstenaars resulteert in uiteenlopende stijlen. Wel stellen we bij al deze schilders een vernieuwd plezier vast in hun werk. Alhoewel de Vlaamse expressionisten lange tijd werden beschouwd als onmodieus, is er op dit moment een heropleving van hun stijl en waarden. Afgeschreven zijn deze schilders dus zeker niet.

Jongbloed!, de jongerencrew van het KMSKA, ontwikkelde tijdens een zomerkamp in Sint-Martens-Latem een iPad-app die de tentoonstelling op een alternatieve manier benadert. De app belicht tien kunstenaars op een originele manier. Voor het verhaal van Gustave De Smet ging *Jongbloed!* praten met de conciërgé van het Gustave De Smet-museum. Bij Tytgat ligt de focus op het dromerige en een liggend naakt van Philibert Cockx is de aanleiding voor een studie van sensuele Venussen. Een prent van Masereel moet dan weer ineengepuzzeld worden. Het KMSKA stelde gratis iPads met de app ter beschikking. De bezoeker kon de applicatie ook gratis online downloaden op zijn eigen tablet.

De tentoonstelling reist het najaar van 2013 naar het Rijksmuseum Twenthe.

Aantal bezoekers: 6.039

Rubens doorgelicht. Triomf op wielen. Schets voor de Zegewagen van Kallo

Museum Rockoxhuis

11 februari 2012 – 13 mei 2012

Het KMSKA organiseerde de afgelopen jaren regelmatig dossierpresentaties die de resultaten van het Rubensonderzoek voorstelden. Door de renovatie moest het museum in 2012 uitkijken naar een externe locatie voor de presentatie. Dat werd het Museum Rockoxhuis in Antwerpen.

In samenwerking met onderzoekster Ank Adriaans-van Schaik belichtten de onderzoekers in deze editie een olieverfontwerp uit de Rubenscollectie van het KMSKA: de Schets voor de Zegewagen van Kallo. Zowel de studie van de complexe iconografie als de ontstaanscontext van dit werk kwamen in de presentatie aan bod. Rubens' ontwerp voor deze triomfwagen werd door een Antwerpse stadmagistraat besteld naar aanleiding van de overwinning in de slag bij Kallo tegen de Noordelijke Nederlanden in 1638.

MEESTERWERKEN IN HET MAS. Vijf eeuwen beeld in Antwerpen

MAS (Museum aan de Stroom) Antwerpen

17 mei 2011 – 30 december 2012

Voor de tentoonstelling *Meesterwerken in het MAS. Vijf eeuwen beeld in Antwerpen* nodigde het MAS drie andere musea uit die de ontwikkeling onderzoeken van de westerse beeldcultuur in al haar verschijningsvormen: het KMSKA, het M HKA en Museum Plantin-Moretus/Prentenkabinet.

De tentoonstelling vertrekt vanuit een paradoxaal gegeven. Aanvankelijk werd de vorm van het westerse beeld gedomineerd door de materie waarin het werd uitgedrukt, terwijl de inhoud ging over het ongrijpbare, het onaantastbare. Enkel de meest duurzame en dus kostbare materialen werden gekozen om goden weer te geven en ook Romeinse keizers verkozen om zich in goud of marmer te laten vereeuwigen. Doorheen de eeuwen wisselden beelden van gedaante en ontstond de vloed aan vluchtige beelden waarmee we vandaag worden geconfronteerd. Beelden evenwel, die nooit eerder zulk een materialistische inhoud hadden.

Vlaanderen speelde een belangrijke rol in deze evolutie. De Vlaamse Primitieven vervingen het bladgoud van achtergronden en stralenkransen rond heilige hoofden door geschilderde imitaties. Zij maakten gebruik van een eigen beeldtaal die het goddelijke vond in alle details van de wereld. Conform de zienswijze van de mystiek tonen hun schilderijen een veelheid aan objecten die elk drager zijn van een symbolische betekenis. Ook vijfhonderd jaar later zijn er kunstenaars in deze regio die naar betekenis zoeken in het ogenschijnlijk toevallige en die stille beelden produceren als alternatief voor de schallende consumptiemaatschappij.

De vroegmoderne maatschappij vormde en democratiseerde het beeld door middel van prenten, veelal gedrukt in Antwerpen. Zo verspreidde zich niet alleen kennis over de hele wereld, maar ook de macht van de kolonisator. Ongeletterde en ongekerstende zielen in overzeese gebieden werden massaal met plaatjes overladen. Die vormden de basis van de wereldwijde beeldvorming zoals wij die vandaag kennen.

Het vergaren van kennis ging gepaard met het verzamelen van objecten of van afbeeldingen daarvan. In havensteden als Antwerpen werden zeldzame mineralen, schelpen en andere naturalia aangevoerd. Aristocraten, maar ook rijke handelaren en burgers richtten hun eigen kamers vol wonderen in, de eerste 'musea' en hogescholen van hun tijd. Kunstkasten met laden en schuifjes brengen orde in de chaos. De verworven kennis begon men in te delen in categorieën, waarvan wij sommige ook vandaag nog hanteren. Verschillende nieuwe categorieën van schilderijen ontstaan: stillevens, landschappen en boerentaferelen. Taferelen spelen in op de individuele smaak. Standardisering van panelen en doeken vereenvoudigt de productie en verkoop.

De historieschilders uit de renaissance en de barok beeldden verhalen uit door het samenspel van personificaties die abstracte begrippen verzinnebeelden. Deze allegorieën zijn beeldraadsels waarvan men de humanistische betekenis bijeen moet puzzelen. Ze vatten de levensvisie samen van de kunstenaar en zijn publiek.

Even complex, maar toch heel anders, werken de beelden die kunstenaars vandaag in deze regio maken. Zij benaderen hun onderwerp als een banaal gegeven en net daardoor scheppen ze ruimte voor reflectie. Ze maken het kleine monumentaal.

Het KMSKA liet bij de tentoonstelling een tevredenheidsonderzoek uitvoeren. De resultaten daarvan vindt u verder in het jaarverslag 2012 terug.

Aantal bezoekers in 2012: 174.863

Aantal bezoekers in 2011 & 2012: 354.863

Reünie. Van Quinten Metsijs tot Peter Paul Rubens. Meesterwerken uit het Koninklijk Museum terug in de kathedraal

De Kathedraal Antwerpen

Vanaf 5 juni 2009

Acht monumentale altaarstukken uit de museumcollectie vormen de pronkstukken van de tentoonstelling *Reünie*. Oorspronkelijk zou deze succesvolle expo op 15 november 2009 de deuren sluiten. Maar omdat het KMSKA een belangrijke renovatie ondergaat werd *Reünie* verlengd tot 2017. Zo kunnen de werken tijdens de sluiting van het KMSKA verder worden tentoongesteld in Antwerpen en bovendien “in situ”, op de plaats waarvoor ze werden besteld door hun opdrachtgevers: de gilden en ambachten, de stadsmilities, en de broederschappen.

De altaarstukken worden door de restauratoren van het KMSKA regelmatig ter plaatse gecontroleerd om te kijken hoe ze reageren op hun omgeving.

BRUEGELLAND

Stedelijk Museum Lier

Vanaf 18 juni 2011

Het oeuvre van Pieter Bruegel de oude slaagde erin de Vlaamse schilderkunst blijvend te inspireren. Zijn beroemde voorstellingen, die in het atelier van zijn zoon werden vermenigvuldigd, staan gegrift in ons collectief bewustzijn. Maar het algemene beeld van Bruegel is toch vooral ingekleurd door Felix Timmermans, die de schilder in zijn veel gelezen roman uit 1928 opvoerde als een geniale rebel.

De aan het brein van de schrijver ontsproten typeringen leren ons niets over de historische realiteit. Ze illustreren wel hoe onze samenleving in de jaren voor en na de laatste wereldoorlog opkeek naar het ‘eigene’ en het tegendraadse in de kunst van de zestiende en zeventiende eeuw. De literatuur van Timmermans sluit aan bij de lange traditie van artistieke terugblikken op Bruegel die was ingezet met schilders als Van Craesbeeck, Van Ostade, Steen en Teniers, en die in de achttiende en negentiende eeuw werd voortgezet door Horemans en De Braekeleer. Die succesvolle traditie van boerentaferelen en voorstellingen van onbezonnen gedrag op klein formaat heeft men in de kunstgeschiedenis gerangschikt onder de wat vage noemer ‘genreschilderkunst’. In de vroege twintigste eeuw bezongen doeken van Vlaamse expressionisten als Permeke, De Smet, Smits en Van de Woestyne het aardkleurige coloriet en de schrale verfbehandeling van de oude meester. Het Stedelijk Museum Wuyts-van Campen en baron Caroly in Lier volgt deze rode draad doorheen de vaderlandse kunst aan de hand van werken die het toont uit de collectie van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen.

Aantal bezoekers in 2012: 12.353

RIK WOUTERS. Hoogtepunten

Museum Schepenhuis Mechelen

Vanaf 24 september 2011

Rik Wouters is een van de meest geliefde kunstenaars bij het Belgische publiek. Het KMSKA beschikt over de rijkste verzameling van zijn werk: 26 schilderijen, waaronder hoogtepunten zoals *De strijkster* (1912) en *Open venster op Bosvoorde* (1914), 19 beelden en originele gipsmodellen, en 66 vaak virtueuze aquarellen en tekeningen. Hendrik Wouters werd geboren op 21 augustus 1882 in Mechelen en overleed op 11 juli 1916 in Amsterdam. Het werk van Wouters was populair, het werd geïmiteerd door tijdgenoten (zoals de gebroeders Jaspers) en gekocht door Belgische liefhebbers. Enkele verzamelaars die lid waren van de Antwerpse tentoonstellingsvereniging Kunst van Heden, zoals François Franck, schonken belangrijke werken aan het KMSKA. Tegelijkertijd kochten de befaamde Antwerpse neuroloog dr. Ludo van Bogaert en zijn echtgenote Louise Sheid prachtige werken, o.a. het *Zelfportret met de zwarte ooglap* dat Rik kort voor zijn dood onafgewerkt liet, voor hun privéverzameling. In 1989 werd de verzameling Van Bogaert door een legaat opgenomen in het KMSKA. Hoewel de artistieke carrière van Rik Wouters zich hoofdzakelijk in Brussel, Antwerpen en

Amsterdam afspeelt, is de band met zijn geboortestad Mechelen bijzonder gebleven. De Stedelijke Musea van Mechelen beschikken zelf over enkele belangrijke schilderijen en beelden van Rik Wouters. Deze vullen de verzameling van het Koninklijk Museum aan, die vanaf 24 september 2011 in haar totaliteit wordt getoond in Museum Schepenhuis in het centrum van Mechelen. Om het historische gebouw geschikt te maken voor het tentoonstellen van het werk van Wouters werd beroep gedaan op de B-Architecten. In een vijftal grote kamers worden thematisch samenhangende ensembles getoond: portretten van de kunstenaar en zijn kennissen, landschappen, motieven uit het dagelijks leven (een lachend kind, een dame die een kleeft past, strijkt, leest), beelden en schilderijen van naakte vrouwen, en stillevenen. De Woutersverzameling zal tot eind 2017 te zien zijn in Mechelen. Daarnaast zullen ieder jaar kleine tijdelijke tentoonstellingen aandacht vragen voor een bepaald aspect van het werk van Wouters.

Aantal bezoekers in 2012: 17.560

TENTOONSTELLINGEN IN HET BUITENLAND

James Ensor in Context

Ensor and the history of European art from the collection of the Royal Museum of Fine Arts
Antwerp

JAPAN

Toyota Municipal Museum of Art –14 april 2012 t.e.m. 17 juni 2012

The Museum of Art, Ehime – 30 juni 2012 t.e.m. 26 augustus 2012

Seiji Togo Memorial Sompo Japan Museum of Art – 8 september 2012 t.e.m.
11 november 2012

Iwate Museum of Art –23 november 2012 t.e.m. 14 januari 2013

The Okayama Prefectural Museum of Art – 26 januari 2013 t.e.m. 17 maart
2013

In maart 2012 vertrokken 136 kunstwerken naar Japan voor de rondreizende tentoonstelling *Ensor in context*. Deze tentoonstelling was op vijf locaties te zien.

De selectie bestond uit 75 schilderijen en 61 werken op papier. Om te lange blootstelling aan licht te vermijden werden niet alle tekeningen op alle locaties getoond. De eerste twee venues toonden 30 tekeningen, de laatste drie venues 31 tekeningen.

Het concept, de selectie en de presentatie van de tentoonstelling werd ontwikkeld door KMSKA (Herwig Todts) voor NHK Promotions, Tokyo, in samenwerking met Takakazu Matsuo. De tentoonstelling geeft aan de hand van de verzameling van het KMSKA een beeld van de wijze waarop Ensor gebruik heeft gemaakt van de “Westerse kunstgeschiedenis”, zodat de bezoeker als het ware een wandeling door de museumverzameling maakt onder leiding van Ensor.

De tentoonstelling bestond uit twee grote secties: er was een sectie anti-academisme en realisme, met werken van Rubens, de Mol, De Keyser, Ensor, Courbet, Claus, Paerels, Adriaensz Backer, Fantin-Latour, Stevens, Siberechts, Frederic en Toorop. Daarnaast was er een deel “naar een groteske kunst”, met werk van Ensor dat gebaseerd op Rembrandt, Delacroix, Evenepoel, Monticelli, de omgeving van Bruegel, Teniers en anderen.

Aantal bezoekers: 67.840

アントワープ
五立美術館所蔵

ジェームズ・アンソール

—写実と幻想の系譜—

James Ensor in Context

Ensor and the History of European Art from the Collection of the
ROYAL MUSEUM OF FINE ARTS ANTWERP

APRIL 14 – JUNE 17, 2012

10:00–17:30

Closed on MONDAY

except APRIL 30

TOYOTA MUNICIPAL MUSEUM OF ART

5-1 Kozakahonmachi 8-chome,

Toyota, Aichi 471 0034, JAPAN

ensor

2012年4月14日 | 土 | – 6月17日 | 日 |

10:00–17:30 (入場は17:00まで) 休館日 | 月曜日 (4月30日は開館)

豊田市美術館

一般 | 1,000円 (800円) | 高校・大学生 | 800円 (600円) | 中学生以下無料

< > 内は前売券及び20名以上の団体料金

市内高校生、障がい者及び市内75歳以上は無料 [要証明]

前売券 | 豊田市美術館, チケットぴあ [Pコード || 765-029]

3月14日 | 水 | から4月13日 | 金 | まで発売

問合せ先 | 豊田市美術館 | 471-0034 愛知県豊田市小坂本町8丁目5番地1 | 0585 34 6610 | <http://www.museum.toyota.aichi.jp>

主催 | 豊田市美術館 | NKK名古屋放送局 | NKKプラネット中部 | 中日新聞社
協賛 | 内閣府 | 五立美術館
協力 | KLM オランダ航空
制作協力 | NKK プロモーション

Arte Flamenco del siglo XVII. Colección del Museo Real de Bellas Artes de Amberes

Mexico City, Museo Nacional del Arte

1 maart 2012 – 27 mei 2012

Het KMSKA, BOZAR en MUNAL (Museo Nacional del Arte – Mexico Stad) organiseerden samen de tentoonstelling Arte Flamenco. Deze tentoonstelling was van 1 maart tot 27 mei 2012 te zien in MUNAL. De selectie bestond uit 45 schilderijen uit de 17de eeuw. Er waren heel wat werken van groot formaat bij, waardoor transport en installatie een complexe aangelegenheid werden.

Antwerpen in Nieuw-Spanje. Mexico en de Vlaamse barok

In 2010 vierde Mexico de tweehonderdste verjaardag van de onafhankelijkheid en de honderdste verjaardag van de revolutie. BOZAR organiseerde toen een festival dat de Mexicaanse cultuur tot in het Brusselse hart van Europa bracht. Twee tentoonstellingen, gewijd aan een overzicht van de Mexicaanse kunst en aan het werk van Frida Kahlo (1907-1954), vormden de kern van dit succesvolle evenement, dat meer dan 240.000 bezoekers kreeg. Uit de vruchtbare samenwerking groeide de idee om ook het Mexicaanse publiek met het Vlaamse erfgoed te laten kennismaken. Na projecten rond James Ensor (1860-1949) in Xochimilco en Oaxaca en rond René Magritte (1898-1967) in Mexico City, was het de beurt aan de barokke schilderkunst uit Vlaanderen. In het Museo Nacional de Arte (Munal) stelde het KMSKA tot eind mei een uitgelezen selectie van zijn zeventiende-eeuwse werken tentoon: Arte Flamenco del siglo XVII. Colección del Real Museo de Bellas Artes de Amberes.

Migratie en import

De Mexicanen maakten dankzij de tentoonstelling niet alleen kennis met de artistieke productie uit een van de streken waar de Europese kunst in de zeventiende eeuw een hoge vlucht nam. Ze hield hen ook een spiegel voor die hun eigen kunstgeschiedenis belicht. Weinig bekend in Vlaanderen is dat de kunst uit de Zuidelijke Nederlanden deze van het toenmalige Mexico diepgaand heeft beïnvloed. De eigentijdse benaming van dit deel van de Nieuwe Wereld, Nieuw-Spanje, verradt de bindende factor: Spanje. De Spaanse Habsburgers heersten niet alleen over onze gebieden maar ook over het zeventiende-eeuwse Mexico. Op zoek naar geluk kwamen een aantal Vlaamse kunstenaars na een verblijf op het Iberische schiereiland en door de intense handelscontacten soms in Nieuw-Spanje terecht. Enkel onder hen, die bij ons amper gekend zijn, bouwden er een succesvolle carrière uit. Simon Pereyng (1540-1589), een Antwerpenaar die de maniëristische schilderijstijl van zijn geboortestad trouw bleef, was een van hen, zoals ook zijn stadsgenoot Diego de Borchgraf (1618-1686), die net als Pereyng een belangrijke rol speelde in de ontwikkeling van de zeventiende-eeuwse Nieuw-Spaanse schilderkunst. Een ander transmissiekanaal, veel betekenisvoller dan de immigratie van kunstenaars, was de import van kunstwerken. Zowel originelen op groot formaat als kleinere, gemakkelijk verscheepbare schilderijen en gravures bereikten de Nieuwe Wereld. Vooral de twee laatste categorieën oefenden een diepgaande invloed uit op de plaatselijke artistieke traditie. Kleine schilderijtjes op koper, hout of linnen werden vanuit het Spaanse Cadix massaal naar de haven van Vera Cruz verscheept. Gespecialiseerde schilders vervaardigden dit zogenaamde dozijnwerk in Antwerpen, meestal in opdracht van een kunsthandelaar. Gravures illustreerden boeken die en masse naar de Nieuwe Wereld werden geëxporteerd of bereikten Mexico als kunstwerkjes bestemd voor een ruim publiek. Deze democratische afbeeldingen reproduceerden dikwijls werken van befaamde Vlaamse meesters, niet het minst van Rubens, en vormden een onuitputtelijke inspiratiebron voor lokale kunstenaars. Zij kopieerden de reproducties geheel of gedeeltelijk of zetten ze naar hun hand in een eigen compositie.

Een Mexicaanse molenkraag

De tentoonstelling in het Museo Nacional de Arte schetste aan de hand van voorbeelden uit de verschillende genres een representatief beeld van de kunstproductie in de Spaanse Nederlanden. Aangevuld door enkele zorgvuldig gekozen werken uit de eigen collectie van het Munal en andere Mexicaanse musea, traden zij in

dialogo met de Nieuw-Spaanse schilderkunst uit die tijd. De eerste sectie was gewijd aan de religieuze schilderkunst en confronteerde het werk van Zuid-Nederlandse coryfeeën als Rubens, Van Dyck, Jordaens en Jan Brueghel met schilderijen van roemruchte Nieuw-Spaanse barokke tijdgenoten als Baltasar de Echave Orio, Baltasar de Echave Ibia, José Juárez en de jongere Juan Rodríguez Juárez, met wie we in de achttiende eeuw zijn aanbeland. Hun Zuid-Nederlandse geïmmigreerde voorgangers en de geïmporteerde inspiratiebronnen werden vertegenwoordigd door werk van Simon Perreyns en Maerten de Vos. Bij de landschapsschilders stond het werk van Echave Ibia naast dat van onder meer David Teniers. Een stilleven van Antonio Pérez Aguilar mat zich met stukken van Frans Snijders, Paul de Vos en Jan Fijt, en een anoniem Mexicaans portret van een dame deed Vlaamse ogen vooral vertrouwd aan door de klederdracht. De molensteenkraag was in de mode aan het Spaanse hof, waardoor hij overal in de Spaanse gebieden in zwang kwam: daarvan getuigde het portret van een anonieme man door Van Dyck in dezelfde sectie. De eigenlijke genreschilderkunst werd geïllustreerd met onder meer werk van andermaal Teniers en Joos van Craesbeeck. Ze kreeg weinig navolging aan de overzijde van de oceaan. De allegorische en mythologische beeldtraditie, waarvan twee werken van Jordaens de hoogtepunten vormden, De slaap van Venus en Triomf van Frederik Hendrik, was in Nieuw-Spanje vooral aanwezig in de vorm van het al genoemde dozijnwerk. Meestal stelden deze werkjes landschappen voor gestoffeerd met kleine taferelen van religieuze en van mythologische aard.

Onvermoed

De tentoonstelling in het Munal confronteerde het Mexicaanse publiek niet alleen met inspiratiebronnen van zijn eigen koloniale kunst, ze bracht er ook een boeiende dialoog mee tot stand. Deze geslaagde formule biedt ook perspectieven in de omgekeerde richting. De Nieuw-Spaanse barokkunst zou, door zijn onvermoede verwantschap met de Zuid-Nederlandse schilderkunst, Vlaamse kunstliefhebbers een bijzonder blikverruimende tentoonstellingservaring kunnen bieden.

Dr. Valérie Herremans

BRUIKLEENEN

KORTLOPEND UITGAANDE BRUIKLEEN

In 2012 werden 62 nieuwe bruikleendossiers opgestart: 25 binnenlandse en 37 buitenlandse bruikleenaanvragen. In totaal werden er 291 werken aangevraagd waaronder 206 schilderijen, 68 werken op papier en 17 sculpturen. 40 bruikleendossiers werden geheel of gedeeltelijk toegezegd (207 toegezegde objecten), 22 dossiers afgewezen (84 objecten). Verder werden lopende bruikleendossiers, opgestart in de voorafgaande jaren, verder behandeld. In 2012 registreerde en organiseerde het KMSKA in het kader van uitgaande bruiklenen 79 transporten, met in totaal 514 objecten.

Een aantal Belgische musea werd verrijkt met werk uit het KMSKA: het Groeningemuseum in Brugge ontving 10 schilderijen die er tijdens de sluiting van het KMSKA voor verbouwing onderdak vinden, het Museum voor Schone Kunsten Gent 12.

Het KMSKA werkte mee aan de retrospectieve Constant Permeke in BOZAR (11-10-2012 – 20-01-2013) en stelde 18 schilderijen te beschikking.

KUNST EN MOBILITEIT

Het pilootproject 'Kunst en Mobiliteit', waarbij kunstwerken kosteloos in langdurig bruikleen werden gegeven aan erkende musea in Vlaanderen, werd eind 2010 afgerond. Het project paste binnen de beleidsnota cultuur 2009-2014 van minister van cultuur Joke Schauvliege, waarin bijzonder belang wordt gehecht aan het principe van collectiemobiliteit door bruiklenen op lange termijn.

Samen met de Vlaamse Kunstcollectie is besloten om het project -in gewijzigde vorm- en met een nieuwe projectnaam 'Kunst & Mobiliteit 2.0' verder te zetten met de resterende projectmiddelen. Het aanbod werd verbreed met de collecties van de drie partnermusea van de VKC en er werd overgegaan naar een vraaggestuurd aanbod. In principe worden enkel de topstukken en te fragiele kunstwerken uitgesloten van bruikleen.

Verhuizing van een gedeelte van de collectie in het depot extra muros

Een deel van de kunstwerken van het Koninklijk Museum verhuisde in 2012 naar een externe opslagplaats in Beveren-Kallo. Het ging om zo'n 700 schilderijen, vaak zware of grote werken. Het transport gebeurde in flightcases en herbruikbare transportframes van verschillende formaten en nam in totaal 5 werkweken in beslag. In totaal reden er 30 volle kunsttrucks naar het depot. Het externe depot herbergt nu meer dan een kwart van de schilderijencollectie. Dit zijn de schilderijen die de komende jaren nog zullen reizen en/of onderzocht en in enkele gevallen gerestaureerd zullen worden. Ook biedt het depot plaats aan de gehele collectie op papier (+/- 4.000 tekeningen) en de meest klimaatgevoelige beelden (49 stuks).

Vorbereiding van de collectie op de inhuizing in het centraal museumdepot

Eind 2012 werden de kunstwerken die nog in het museum aanwezig waren voorbereid op de inhuizing in een nieuw internmuseumdepot, dat in 2013 opgeleverd wordt en tijdens de verbouwing van het KMSKA enkel toegankelijk zal zijn voor controles. Het gaat om schilderijen die de komende jaren niet zullen reizen en/of onderzocht worden, noch gerestaureerd, of die door hun omvang het museumgebouw niet kunnen verlaten. De teams van het KMSKA bekeken hiervoor zo'n 1.290 schilderijen en enkele sculpturen en controleerden dagmaten, afmetingen inclusief lijst en het gewicht van de werken. Ook evalueerden ze de toestand van de schilderijen. Verder werden ook gepaste ophangsystemen aangebracht om de inhuizing in 2013 zo vlot mogelijk te laten verlopen. De beheerders van het KMSKA brachten ontbrekende streepjescodes -nodig voor standplaatsbeheer- aan en voerden alle nieuwe gegevens in de collectiedatabank in.

ONDERZOEK

COLLECTIEPLAN

De afdeling collectieonderzoek stelde in 2012 een document op waarin het profiel van de hele museumverzameling, in al haar geledingen wordt beschreven en de sterktes en zwaktes worden geëvalueerd. Tevens worden in dit collectieplan mogelijkheden geformuleerd om door aanwinsten de troeven van de collectie te versterken en lacunes weg te werken. Dit collectieplan kan in de toekomst worden gewijzigd maar biedt in ieder geval een leidraad om aan prospectie te doen, voorstellen tot verwerving sneller te evalueren, de collectiepresentatie anno 2018 voor te bereiden en prioriteiten inzake behoud en beheer te bepalen.

UITGAVE NIEUWE SCHILDERIJENCATALOGUS

Het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen bereidt de publicatie voor van *De schilderijen van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (werktitel). De schilderijenverzameling van het KMSKA telt 2.500 werken: 900 schilderijen van oude meesters en 1.600 schilderijen van moderne meesters. Met deze nieuwe bestandscatalogus wenst het museum een lange traditie op het gebied van museumcatalogi verder te zetten. Sinds de uitgave van de laatste schilderijencatalogi (1977 en 1988) is niet alleen het onderzoek verder gezet maar is ook de collectie sterk uitgebreid. Een handzame en geactualiseerde uitgave die een volledig overzicht biedt van de rijke collecties schilderkunst van het KMSKA is dan ook noodzakelijk om aan de vraag van vorsers en museumbezoekers te voldoen.

In de bestandscatalogus wordt elk schilderij voorgesteld met de basisinformatie: naam van de kunstenaar, biografische gegevens, titel, jaar, materiële gegevens (materiaal en afmetingen), inscripties (signatuur, datum, opschrift), verwerving, opmerkingen en inventarisnummer. Daarnaast bevat de catalogus een kleurenafbeelding van ieder werk.

COLLECTIEVORMING

In het verlengde van het boek *Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen. Een geschiedenis. 1810-2007* wordt een nieuwe publicatie voorbereid. De aanwervingpolitiek van het KMSKA en meer bepaald het aandeel van de schenkers komt hierbij onder de aandacht. Meer gedetailleerd worden behandeld: de biografieën van de schenkers, de netwerken van de schenkers, en de culturele en maatschappelijke achtergronden van de weldoeners. Eveneens belangrijke facetten van de aanwervingsgeschiedenis zijn de verhoudingen tussen kunstenaars, kunsthandelaars, conservators, kunstliefhebbers, zakenlui en de Vrienden van het KMSKA. Tenslotte zullen gemiste kansen en geweigerde schenkingen het beeld vervolledigen. In de archieven van het KMSKA zijn de officiële verwervingdossiers, de correspondentie tussen schenkers en museum en de verslagen van de commissies aanwezig.

MATERIAALTECHNISCH ONDERZOEK

Veel van het materiaaltechnisch onderzoek dat werd uitgevoerd is gekoppeld aan de restauratieprojecten. Een restauratie is immers een uitgelezen moment om onderzoek te doen. Voor Memlings *Christus met zingende en musicerende engelen* (inv.nrs. 778-780) werd het materiaaltechnisch onderzoek grotendeels in de voorafgaande jaren uitgevoerd. Wel zijn er in 2012 nog kleine zones gescand met XRF en FTIR door de Universiteit Antwerpen. Onderzoekers dr. Geert Van der Snickt (Universiteit Antwerpen) en Lizet Klaassen (KMSKA) deden ook onderzoek in de laboratoria van de National Gallery London (21 – 25 mei) en het Prado Madrid (25 – 27 juni). In de collecties van deze beide musea bevinden zich schilderijen van of gerelateerd aan Hans Memling. Het materiaaltechnisch onderzoek uitgevoerd op deze schilderijen werd toegankelijk gemaakt en kon zo vergeleken worden met de resultaten van het materiaaltechnisch onderzoek van *Christus met zingende en musicerende engelen*. Daarnaast werden de resultaten besproken met de specialisten ter plaatse, Marika Spring en Maria Dolores Gayo Garcia.

Ook voor Rubens' *Heilige Familie met de Papegaai* (inv.nr. 312) is in voorafgaande jaren al veel onderzoek uitgevoerd. Ter voorbereiding op de restauratie van dit werk werden de technische documenten bestudeerd. Daarnaast werd in 2012 een deel van het schilderij gescand met XRF en FTIR door de Universiteit Antwerpen en werden nieuwe verfdwarsdoorsnedes gemaakt. Voor de restauratie van *Portret van een familie* (inv. nr. 986), toegeschreven aan M.J. van Mierevelt en J.W. Delff werden technische documenten (röntgen, opnames in IR, UV en false Colour) gemaakt en bestudeerd. Daarnaast maakte de Universiteit Antwerpen een XRF-scan en werden er aanvullend enkele verfmonsters genomen. De laagopbouw op de rechterplank wijkt sterk af van de rest van het paneel, mogelijk omdat de rechterplank later werd aangezet. Een dendrochronologische analyse om deze plank te dateren staat gepland voor 2013.

Onderzoekers bestudeerden ook de technische documenten van Ensors *De verbazing van het masker Wouse* (inv.nr. 2042) Het gaat om röntgenopnames, en opnames in IR, UV en False Colour. Tijdens de restauratie zijn enkele verfmonsters genomen. Van Ensors schildertechniek is bijzonder weinig bekend. Een verfmonster kan daarom veel informatie opleveren. In 2013 zal het KMSKA een

uitgebreid onderzoek opstarten naar Ensors schildertechniek. In het kader van dit onderzoek werden ook enkele van zijn schilderijen gescand (Universiteit Antwerpen).

Voor het Rubensonderzoek maakte de Universiteit Antwerpen een scan van *De opvoeding van de heilige Maagd* (inv.nr. 306).

XRF Scans door dr. Geert Van der Snickt (Universiteit Antwerpen)

Ensor, Het Wachten, inv.nr. 2074

Ensor, Dame met rode Parasol, inv.nr. 2197

Ensor, Ensor voor zijn schildersezal, inv.nr. 2809

Ensor, Het schilderend geraamte, inv.nr. 3112

Ensor, Vrouw op Golfbreker, inv.nr. 3384

Ensor, De Staking, inv.nr. 2970

P.P. Rubens, Heilige familie met de Papegaai, nv.nr. 312

P.P. Rubens, De opvoeding van de heilige Maagd, inv.nr. 306

M.J. van Mierevelt en J.W. Delff, Portret van een familie, inv. nr. 986

Hans Memling, Christus met zingende en musicerende engelen, inv.nrs. 778-780 (detail middenpaneel)

F; Hals, Stephanus Geraerds, schepen te Haarlem, inv.nr. 674 (detail).

FTIR scans door Stijn Legrand (Universiteit Antwerpen)

P.P. Rubens, Heilige familie met de Papegaai, inv.nr. 312 (detail)

Hans Memling, Christus met zingende en musicerende engelen, inv.nrs. 778-780 (detail)

James Ensor, De verbazing van het masker Wouse, inv.nr. 2042 (detail)

Fotografische documentatie door Adri Verburg en Marie Geraerts

P.P. Rubens, Heilige familie met de Papegaai, inv.nr. 312: IR, UV, False Colour

M.J. van Mierevelt en J.W. Delff, Portret van een familie, inv. nr. 986: X-ray, IR

James Ensor, De verbazing van het masker Wouse, inv.nr. 2042: Normaal licht, IR, UV, False Colour

Aertgen van Leyden, Drieluik, inv.nr. 977-979: Normaal licht, IR, UV, False Colour

J. Jordaens, Zo de ouden zongen, zo pijpen de jongen, inv.nr. 677: Normaal licht, IR, UV, False Colour

DEELCOLLECTIE ENSOR

Het museum bezit de grootste verzameling ter wereld van werken van James Ensor. Al die werken - van schilderijen en tekeningen tot archivalia - vormen het onderwerp van een systematische studie.

Het Ensoronderzoek bestaat uit twee luiken: een onderzoek naar Ensors opvattingen op basis van zijn geschriften, en een onderzoek van het oeuvre zelf, inzonderheid het maakproces van de schilderijen. Het onderzoek naar Ensors levensbeschouwelijke, maatschappelijke en artistieke opvattingen werd door Herwig Todts, onder begeleiding van prof. Dr. Claire Van Damme, prof. Dr. Marjan Sterckx, prof. Dr. Michel Draguet en prof. Dr. Maximiliaan Martens in 2012 afgewerkt en wordt in 2013 als proefschrift verdedigd aan de faculteit Letteren en Wijsbegeerte van de Universiteit Gent. Het tweede deel van het onderzoek naar het maakproces van Ensors schilderijen werd voorbereid en wordt in team ondernomen in 2013.

DEELCOLLECTIE PETER PAUL RUBENS: KUNSTHISTORISCH EN MATERIAALTECHNISCH ONDERZOEK

Het Rubensproject, in 2007 opgestart met de financiële steun van The Getty Foundation (Los Angeles, onderwerpt de unieke Rubenscollectie van het museum aan een exhaustief wetenschappelijke studie. De fotografische en materieeltechnische analyses verschaffen inzicht in de schildertechniek en -stijl van Rubens en zijn ateliermedewerkers, en geven een nauwkeuriger beeld van het creatieve ontstaansproces en de datering van de schilderijen. Daarnaast gaat archiefstudie dieper in op de ontstaansgeschiedenis, de herkomst en het restauratieverleden van de schilderijen. Onderzoek van primaire en secundaire bronnen voegt informatie toe over de historische context, de iconografie en de beeldtraditie.

In 2012 werd het onderzoek van de Rubensschilderijen uit verdwenen Antwerpse klooster- en abdijkerken verdergezet. Het gaat om acht werken die afkomstig zijn uit de abdijkerk van Sint-Michiel, de minderbroederkerk, de kerk van de Onze-Lieve-Vrouwbroeders (geschoeide karmelieten) en de kerk van de ongeschoeide karmelieten (*Aanbidding door de koningen, Laatste communie van de heilige Franciscus van Assisi, Epitaaf van Nikolaas Rockox en zijn vrouw Adriana Perez, Christus aan het kruis, Kruisafneming, Heilige Drievuldigheid, Opvoeding van Maria en Heilige Theresia van Ávila bekommt door Christus' tussenkomst de verlossing uit het vagevuur van Bernardino de Mendoza*). In het kader van dit onderzoek bereidde Valérie Herremans een nieuwe publicatie in de reeks *Rubens doorgelicht voor (Rubens doorgelicht: schilderijen van Peter Paul Rubens uit verdwenen Antwerpse kerken, verwacht 2013)*.

De studie van de *Zegewagen van Kallo* werd, met de medewerking van Ank Adriaans-van Schaik, afgerond. De resultaten werden ontsloten in een dossierpresentatie *Rubens doorgelicht. Triomf op wielen. Schets voor de Zegewagen van Kallo* (i.s.m. Museum Rockoxhuis, 11.02-13.05.2012).

Het vergelijkend fotografisch onderzoek van schilderijen van Rubens, Van Dyck en Jordaens, in het kader van de studie van het atelier van Rubens, werd voortgezet.

De talrijke fotografische opnames voortkomend uit het Rubensproject werden systematisch ingewerkt in de Rubensbeeldbank van het museum, die momenteel een 5.500-tal beelden bevat. Het Rubensonderzoek werd ondernomen door leden van de museumstaf, externe medewerkers binnen reguliere samenwerkingsverbanden met andere wetenschappelijke instellingen, experts en stagiairs.

WETENSCHAPPELIJKE VOORDRACHTEN IN HET KMSKA

Tijdens de sluiting gaat het museum met de traditie van zondaglezingen verder. Het thema van het programma is 'het nieuwe (kunst)museum'. Mensen uit de kunst- en museumwereld gaan in op de vraag of musea nog toekomst hebben en zo ja, hoe dat toekomstige museum er dan uit zal zien. Elke spreker bekijkt dit thema vanuit zijn eigen achtergrond en elk betoog ontwikkelt een inspirerende visie op de museumwereld, waardoor het ook telkens een warme uitnodiging wordt om mee na te denken over het nieuwe KMSKA.

8 januari 2012

De Collectie als Evenement

> Prof. dr. Peter Hecht

Hoogleraar Kunstgeschiedenis Universiteit Utrecht

5 februari 2012

Het nieuwe Ashmolean

> Dr. Christopher Brown

Directeur Ashmolean Museum Oxford

4 maart 2012

Hoe het heden in Dresden eindelijk zijn plaats heeft gevonden

> Prof. dr. Ulrich Bischoff

Directeur Galerie Neue Meister, Staatliche Kunstsammlungen Dresden

25 maart 2012

Naar een museum van het museum

> Koen Van Syngel

Architect-criticus

Zondag 7 oktober 2012

Het filmisch museum

> Pauline Terreehorst

Directeur Plaza Futura Eindhoven

Zondag 4 november 2012

Kijken als ervaring

> Wesley Meuris

Beeldend kunstenaar

Zondag 2 december 2012

Opschudding in Berlijn of: de terugkeer van schilderijen naar het Bode Museum

> Dr. Julien Chapuis

Hoofdconservator Bode Museum Berlijn

EXTERNE PUBLICATIES, MANDATEN EN LIDMAATSCHAPPEN

De onderzoekers van het KMSKA vertegenwoordigen vanuit hun specifieke vakgebied het KMSKA in het nationale en internationale onderzoekslandschap.

Zowel Paul Huvenne, Nico Van Hout, Christine Van Mulders als Valérie Herremans zijn medeauteurs van het Corpus Rubenianum Ludwig Burchard, waarvan de uitgave verzorgd wordt door het Centrum

voor de Vlaamse Kunst van de 16de en 17de eeuw in samenwerking met het Rubenianum Antwerpen. Zij zullen hun medewerking verlenen aan respectievelijk: deel V, 2 The Life of Christ before the Passion. The Public Life of Christ; deel XX,2 Study Heads and Anatomical Studies. Study Heads; deel XXXVII,1 Works in Collaboration. Jan I and II Brueghel en deel XXII, 4 Architecture and Sculpture. Architectural Sculpture.

Paul Vandenbroeck startte in 2010 met de productie van een documentaire over abstracte weefkunst in Marokko, meer bepaald in het Hoge Atlasgebergte.

Paul Huvenne is titularis van het vak Beelddenken aan de Universiteit Antwerpen. Paul Vandenbroeck is deeltijds hoofddocent aan de KU Leuven waar hij Antropologie van kunst en populaire cultuur en Selected Topics of Ethnohistory: Genealogy of North African Cultures doceert. Nanny Schrijvers is directeur van het Kunsthistorisch Instituut van Antwerpen.

Verschillende medewerkers zijn lid van nationale en internationale vakverenigingen als de Vlaamse Museumvereniging (VMV), het International Council of Museums (ICOM), de Historians of Netherlandish Art (HNA) en CODART. Paul Huvenne, Nico Van Hout, Christine Van Mulders en Valérie Herremans zijn lid van het Centrum voor de Studie van de Vlaamse Kunst uit de zestiende en zeventiende eeuw. Nico Van Hout behoort tot de programmacommissie van CODART. Christine Van Mulders is lid van Arcobaleno vzw en Herwig Todts is lid van het Ensor Advisory Committee. Er wordt ook geparticipeerd in verschillende instellingsoverschrijdende werkgroepen: de Interuniversitaire en Intermuseale Werkgroep 19de eeuw (H. Todts); Diptech (Vlaamse Kunstcollectie -Universiteit Gent - Universiteit Antwerpen), een werkgroep die de oprichting van een materiaal-technisch onderzoeksplatform voor Vlaanderen voorbereidt met als proefproject materiaaltechnisch onderzoek van schilderijen van Hans Memling en James Ensor (H. Todts); en de werkgroepen Collectie en Vlaamse Primitieven van de Vlaamse Kunstcollectie (Nanny Schrijvers).

Ingrid De Pourq (hoofd bibliotheek) zetelt in de redactie van het VVBAD-tijdschrift META. An Sijsmans (teamhoofd educatie) is lid van de raad van bestuur van Lukas – Art in Flanders.

PUBLICATIES

BOEKEN

Het onvoltooide schilderij

Nico Van Hout

Ludion, 2012, 224 blz

In de loop van de geschiedenis bleven talrijke kunstwerken onvoltooid. Dr. Nico Van Hout, conservator zeventiende-eeuwse schilderkunst in het KMSKA, wijdde een diepgaande studie aan dit fenomeen. In *Het Onvoltooide Schilderij* komen bijna vijftig onafgewerkte kunstwerken aan bod van zowel oude als moderne meesters, waaronder Jan Van Eyck, Leonardo da Vinci, Michelangelo, Rubens, Titiaan, Manet en Mondriaan. Van Hout ging telkens op zoek naar de achterliggende redenen. Ging het om ziekte, overlijden van de kunstenaar, een gewijzigde politieke toestand, onenigheid met de opdrachtgever of ontevredenheid over het artistieke resultaat. De auteur toont tevens aan hoe het onvoltooide uit het verleden moderne kunstenaars heeft beïnvloed, van kubisten en expressionisten tot abstracten. Zij waren immers gefascineerd door het ruwe, ongepolijste, niet-uitgewerkte idee. Het resultaat biedt een bijzondere kijk op het kunsthistorische verleden.

Jaarboek Annual 2010

Het Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen 2010 / Antwerp Royal Museum Annual 2010 verscheen in 2012 en bevat volgende bijdragen:

Wild is the Wind

Pathosformel and Iconology of a Quintessence

Barbara Baert

International Style in Mechelen.

The Wall Paintings from c. 1400 in the Tower of St-John's Church

Anna Bergmans & Marjan Buyle

Ars longa vita brevis.

Altar Decoration and the Salvation of the Soul in the Seventeenth Century

Valérie Herremans

The 'Nameless Motif': On the Cross-Cultural Iconography of an Energetic Form

Paul Vandenbroeck

James Ensor in Context. Ensor and the History of European Art from the Collection of the Royal Museum of Fine Arts Antwerp

HERWIG TODTS met medewerking van Toshoharu SUZUKI

NHK Promotions Inc. Tokio, 2012, 204 blz

ANDERE PUBLICATIES

Rubensbulletin

Het Rubensbulletin is een initiatief van het KMSKA en het Centrum voor de Vlaamse Kunst van de 16de en de 17de eeuw vzw. Deze webpublicatie biedt ruimte voor wetenschappelijke bijdragen in diverse talen over het oeuvre van Rubens en dat van zijn medewerkers. Het Rubensbulletin richt zich tot wetenschappers en eenieder die in het onderwerp is geïnteresseerd. De naam van de nieuwe webpublicatie refereert aan het Rubens Bulletin, een tijdschrift dat tussen 1882 en 1910 in Antwerpen verscheen en dat bronnen over Rubens en zijn tijdgenoten wereldkundig maakte. Het nieuwe Rubensbulletin sluit aan bij de lange traditie van Rubensonderzoek in Antwerpen, thuisstad van de meester. Door middel van dit forum willen het KMSKA en het Centrum voor de Vlaamse Kunst de uitbouw en de consolidatie van een internationaal Rubensnetwerk stimuleren. Een nieuwe uitgave verschijnt in 2013.

Zaal Z

In 2012 startte het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen met een nieuwe publicatie die de vroegere Museumkrant vervangt en een breed publiek informeert over de werking en projecten van het museum. Het KMSKA wil tijdens de sluiting uitgebreide niet-specialistische achtergrondinformatie geven bij zijn kunstwerken, tentoonstellingen en onderzoek. *Zaal Z* telt 52 bladzijden en verschijnt 4 keer per jaar. Bij de verzending van het eerste nummer schoonde het museum eveneens zijn adresbestand op van abonnees die de publicatie gratis ontvingen: iedere abonnee van de Museumkrant werd gevraagd te bevestigen of hij het nieuwe magazine ook wenste te ontvangen, en 'slapende' abonnementen werden verwijderd. *Zaal Z* verschijnt op 4.000 exemplaren en wordt gestuurd naar zo'n 3.000 geïnteresseerden. Er verschenen 3 nummers in 2012: in juni, september en december. Ze besteedden o.a. aandacht aan de aankoop van *De Vier Zintuigen* van Jan-Pieter van Burscheit, de tentoonstellingen *Babel* en *Fables du Paysage Flamand* (waaraan KMSKA-onderzoeker Paul Vandebroek meewerkte) in het Palais des Beaux-Arts in Lille, de renovatie van het Koninklijk Museum, de publicatie onvoltooide schilderijen, een overzichtstentoonstelling van Jacob Jordaens in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, en KMSKA's *peer education project Jongbloed!*

Bezoekersgidsen

Bij de tentoonstellingen *De Modernen. Kunst uit Nederland* en *De Modernen. Rondom Permeke* verschenen bezoekersgidsen met bijdragen van KMSKA-onderzoekers. Bij tentoonstellingen die in 2011 opgestart werden waren deze bezoekersgidsen al voorhanden.

Artikels

Een overzicht van gepubliceerde artikels vindt u in de bijlagen van het jaarverslag.

PUBLIEKSWERKING

Publiek

In 2012 was het museumgebouw op het zuid voor het eerst een volledig jaar gesloten voor verbouwingen. Toch bleef de kerncollectie van het KMSKA te zien in Antwerpen: de oude meesters uit het Koninklijk Museum in de tentoonstelling *Meesterwerken in het MAS* (i.s.m. M HKA en Museum Plantin Moretus), een selectie 19de en 20ste eeuwse kunst in *De Modernen* in de Koningin Fabiolazaal (i.s.m. Provincie Antwerpen), de grote retabels in de Kathedraal (*Reünie. Van Quinten Metsijs tot Peter Paul Rubens*). Dit laatste project, uniek in Europa, ontving in 2012 zijn miljoenste bezoeker. Het KMSKA was ook buiten Antwerpen aanwezig. Substantiële pakketten uit het museum zijn o.a. te zien in Lier (Stedelijk Museum), Mechelen (Museum Schepenhuis), Brugge (Groeningemuseum), Gent (Museum voor Schone Kunsten Gent), Drogenbos (FeliXart Museum), Leuven (M) en Rotterdam (Museum Boijmans van Beuningen). Achttien schilderijen van Permeke verhuisden tijdelijk naar Brussel voor een grote overzichtstentoonstelling in Bozar.

Het KMSKA beschikte over een infokiosk, die geplaatst werd voor het gesloten museumgebouw en waar bezoekers meer informatie krijgen over de diversie locaties in de stad waar de collectie tijdelijk te zien is. De infokiosk is een ontwerp van Niels van Eijk en Miriam van der Lubbe en deed eerder dienst als de Bouwkeet in het Stedelijk Museum Amsterdam, bij wie het KMSKA de constructie huurt tot eind 2012. Het infopunt is geopend van woensdag tot en met zaterdag van 10 tot 16 u.

De kerncollectie (zonder *Reünie*) verleidde 226.694 personen tot een bezoek. Daarmee is 2012 een goed jaar voor het KMSKA. Omwille van de verschillende locaties waar de collectie te zien was en de verschillende registratiesystemen en –criteria die onze partners hanteren is het niet mogelijk eenduidige uitspraken te doen over het profiel van de bezoeker. Het museum organiseerde wel, in samenwerking met de Universiteit Antwerpen, een tevredenheidsonderzoek bij de tentoonstelling *Meesterwerken in het MAS*. Een tevredenheidsonderzoek helpt ons om te weten te komen wie onze tentoonstellingen bezoekt, in welke mate we erin slagen ons trouwe KMSKA-publiek aan te spreken, en hoe we in de toekomst de tevredenheid van de bezoekers nog kunnen verbeteren.

Dorien Camforts, masterstudente Cultuurmanagement, nam 537 enquêtes af tijdens verschillende tijdsblokken in de tentoonstelling over een totale periode van 6 weken. Daarnaast nam ze ook 14 diepte-interviews af van willekeurige bezoekers.

Bezoekers werden bevraagd bij de uitgang van de tentoonstelling. Het onderzoek vond plaats in maart en april 2012, toen de tentoonstelling al zo'n 10 maanden liep en nog 8 maanden te gaan had. Er werd voor gekozen om enkel in te gaan op die zaken die specifiek van belang zijn voor de tijdelijke tentoonstelling. Aspecten als bereikbaarheid, aantrekkelijkheid van museumshop of klantvriendelijkheid van het personeel kwamen niet aan bod, omdat deze meer algemene items al bevraagd werden in een algemeen publieksonderzoek dat het MAS in maart 2012 liet uitvoeren.

De eerste verrassende vaststelling is dat slechts 10 % van de bezoekers gerichte bezoekers waren die alleen voor de tentoonstelling komen. De rest van de bezoekers kocht een combiticket waarin ook een bezoek aan de permanente collectie van het MAS zit, of beschikte over een gratis ticket voor het hele MAS. 88,8 % van de bezoekers van de tentoonstelling bezocht het MAS bovendien voor de eerste keer.

Ook interessant was dat 66,7% van de bezoekers van de tentoonstelling nog nooit in het KMSKA was geweest. Veel van deze bezoekers hadden het voorbije jaar wel twee tot vier andere musea of tentoonstellingen bezocht.

In de enquêteringsperiode waren er opvallend veel bezoekers uit Nederland, maar liefst 44 %. Zowat de helft kwam uit België, en 7 % uit andere landen.

Op een schaal van 0 tot 5 voor tevredenheid scoorde de tentoonstelling 4,18. Er is geen verband tussen de tevredenheid van de bezoeker en het diploma dat hij of zij behaalde. De tentoonstelling scoort het best bij 65-plussers. De meeste bezoekers brachten een half uur tot een uur door in de tentoonstelling. De appreciatie voor de begrijpelijkheid van de tentoonstelling steeg naargelang men langer in de tentoonstelling bleef.

De algemene appreciatie was positief: 93,5 % zou de tentoonstelling aanraden aan vrienden, familie of kennissen.

Tevredenheidsonderzoek “Meesterwerken in het MAS”

Dorien Campforts, masterscriptie voor de Master in het Cultuurmanagement

Faculteit Toegepaste Economische Wetenschappen, Universiteit Antwerpen

Promotor: Ingrid Moons

Academiejaar 2011-2012

Pers

Ook in 2012 mocht het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen op ruime persaandacht rekenen. Over o.a. de tentoonstellingen *De Modernen. Kunst uit Nederland* en *Rondom Permeke, Meesterwerken in het MAS, Rik Wouters* en *Bruegelland* werd uitgebreid bericht.

Voorts was er aandacht voor de medewerking aan tentoonstellingen op locatie of in het buitenland, voor restauratie en wetenschappelijk onderzoek, evenementen, en educatieve projecten van het museum.

In het totaal waren er 702 items over het KMSKA in de geschreven pers (t.o.v. 926 in 2011) en 29 items in de audiovisuele pers (59 in 2011).

	Geschreven media	Audio-visuele media	Totaal
De Modernen. Kunst uit Nederland	86	2	88
De Modernen. Rondom Permeke	87		87
Meesterwerken uit het MAS	82	4	86
Bruegelland	35	1	36
Reünie	36		36
Rik Wouters	48		48
Rubens doorgelicht	16	3	19
Medewerking aan tentoonstellingen op locatie of in het buitenland	91	10	101
Reizende pakketten in VS, Japan en Mexico	7	1	8
Van Eyck in Rotterdam	3		3
Permeke in BOZAR	10		10
Mols in het MAS	13	7	20
Rubens in Wuppertal	5	1	6
Le paysage flamand - Lille	6	1	7
Varia	71	2	73
Onthulling monument Willem van Oranje	7		7
Sluiting en renovatie	24	3	27
Ontmanteling atoomkluis	7	2	9
Opening extern depot	7	1	8
Evenementen	29		29

Educatie	26	3	29
Wetenschappelijk onderzoek	10	2	12

Digitale communicatie – website, nieuwsbrieven, blog en sociale media

In 2012 heeft het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen zich opnieuw ingezet om tijdens de sluiting van het museumgebouw online zo toegankelijk mogelijk te zijn. Het maakte intensief gebruik van al zijn digitale kanalen om de bezoeker op de hoogte te houden van lopende tentoonstellingen, activiteiten, evenementen en de voortgang van de verbouwwerken. Daar waar het zwaartepunt de voorbije jaren voornamelijk op de museumwebsite lag als belangrijkste kanaal voor digitale communicatie - met de sociale mediakanalen als aanvulling - was er in 2012 een verschuiving merkbaar naar meer interactieve kanalen zoals bijvoorbeeld de museumblog kmskablog.wordpress.com.

Nog in 2012 werkte het museum zijn aanwezigheid op sociale mediakanalen als Facebook, Twitter, Flickr en Youtube verder uit. Daarnaast testte het enkele nieuwe mogelijkheden uit, zoals het gebruik van ISSUU en Pinterest en de uitwerking van een tentoonstellingsomvattende digitale communicatiestrategie rond de *De MODERNEN. Rndom Permeke* (met Facebook- en tweetsessies over de opbouw van de tentoonstelling, wekelijkse blogberichten van de curator die gekoppeld werden aan een Pinterestbord rond de expo, een afficheactie en een wedstrijd rond het doeboekje bij de tentoonstelling). Op die manier bleef de expo gedurende haar looptijd onder de aandacht van de bezoekers.

Tot slot gaf het museum in 2012 het startschot van enkele projecten die in 2013 afgerond worden. Het gaat daarbij over de nieuwe perszone van het museum (pers.kmska.be) en de webapplicatie www.hetgulden kabinet.be bij de tentoonstelling *Het Gulden Cabinet. Koninklijk Museum bij Rockox te gast* in museum Rockoxhuis.

Website in cijfers

Tussen 1 januari 2012 en 31 december 2012 bezochten 111.584 unieke bezoekers de website www.kmska.be, goed voor 144.853 bezoeken. Zij bezochten gemiddeld 3,38 pagina's en bleven gemiddeld 01:53 op de website. 74,2 % van die bezoekers had de site nooit eerder bezocht. De overige 25,8% keerde terug na een eerder bezoek.

In vergelijking met 2011 is er een vermindering van 15.622 unieke bezoekers en 56.228 bezoeken. Een mogelijke reden voor deze terugval is het feit dat het KMSKA zich in 2012 veel minder beperkt heeft tot één webstek door zijn sociale mediakanalen actief uit te bouwen. De cijfers die deze kanalen met zich meebrengen moeten dus bij de cijfers van de website gerekend worden. Nadeel daarbij is wel dat al die sites met eigen statistieken werken waardoor het niet altijd even vanzelfsprekend is om ze met elkaar te vergelijken. Nog een mogelijke reden is het feit dat de website van het museum sinds 2012 niet meer standaard ingesteld staat als homepage voor de museummedewerkers. Op vlak van unieke bezoeker is dat verschil verwaarloosbaar maar het kan wel een invloed hebben gehad op de bezoeken in het algemeen en op het aantal terugkerende bezoeken.

De meest bezochte pagina's van de website zijn de Nederlandstalige homepage (73.834 paginaweergaves), de landingspagina van het luik 'bezoeken' (17.537 paginaweergaves) en de landingspagina van het luik 'collectie' (15.157 paginaweergaves). We zien daar duidelijk wijzigingen in vergelijking met 2011 toen de landingspagina van het luik 'tentoonstellingen' en de tentoonstellingspagina '*Anselm Kiefer*' de tweede en de derde plaats bekleedden.

Mensen die de website in 2012 bezochten kwamen in de eerste plaats uit België (81.830 bezoeken of 56,18%) en Nederland (24.835 bezoeken of 17,14%). Ook Frankrijk (9746 bezoeken of 6,73%), de VS (4.811 of 3,32%) en Duitsland (3693 of 2,55%) deden het goed.

Wat nog opvalt is dat 11.773 bezoeken of 8,13% met een mobiel toestel gebeurden. In 2011 waren dat er slechts 6.171 of 3,07%. De huidige website van het KMSKA is echter nog niet geoptimaliseerd voor mobiele toestellen.

72% van de bezoekers kwam op www.kmska.be terecht via een zoekmachine. In 68,90% van de gevallen ging het om Google. 18,2% bereikte de site via een verwijzende site. Facebook was daarbij de belangrijkste verwijzer. 9,9% surfte rechtsreeks naar de site. 1,51% van de bezoeken (of 2.190 bezoeken) kwam tot stand door één van de nieuwsbriefcampagnes van het museum.

In 2012 werden er 16 e-nieuwsbriefcampagnes verstuurd. Het gaat om 7 algemene nieuwsbrieven, 4 nieuwsbrieven specifiek gericht op leerkrachten en 5 nieuwsbrieven specifiek gericht op jongeren. Deze bereikten respectievelijk 11.015, 1.599 en 1.270 personen. Daarvan klikten er telkens 2.601, 270 en 218 een link aan (totaal: 3.089). Het gaat daarbij om links die de bezoekers naar de website, de blog of de sociale mediakanalen van het museum leidden.

Blog en sociale media kanalen in cijfers

Eind 2012 telde de Facebookpagina van het museum 4.206 fans. Maandelijks kwamen er een gemiddeld 62 nieuwe fans bij. Op zijn Facebookpagina post het museum stevast links naar blogberichten, foto's en video's over de verbouwingen en evenementen. Daarnaast zijn er ook digitale galerijen met inzendingen voor tekenwedstrijden en 'Post aan het KMSKA' waarbij mensen hun wensen voor het nieuwe museumgebouw kunnen inzenden. In 2012 was er voor het eerst ook live verslaggeving op Facebook tijdens de Museumnacht en bij de opbouw van een tentoonstelling. Dat laatste kaderde in het allround aanpak om uitgebreid te communiceren over de tentoonstelling *De MODERNEN. Rondom Permeke* op alle digitale kanalen die het museum ter beschikking heeft. Voor die tentoonstelling werkten we ook de Facebookactie *Plakken voor Permeke* uit waarbij mensen de tentoonstellingsaffiche konden aanvragen. Bedoeling was dat ze de affiche op een zichtbare plek hing en vervolgens een foto maakten die ze opnieuw naar het museum stuurden. De leden van *Jongbloed!* gebruikten de door hen aangemaakte en beheerde Facebookpagina om actief te communiceren met leeftijdsgenoten. Op het einde van het jaar telde hun pagina 542 fans.

Tegen het einde van het jaar bereikte het KMSKA met zijn Twitteraccount net geen 1.000 followers. Maandelijks komen er ongeveer 40 followers bij. De focus van de Twitterfeed van het museum ligt op het laatste nieuws. Als er iets nieuws op één van de digitale kanalen van het museum verschijnt, komt dat ook meteen op Twitter. Daarnaast gebruikt het museum de site ook als tool voor live verslaggeving tijdens evenementen en om te luisteren naar wat er over het KMSKA en zijn tentoonstellingen gezegd wordt.

Flickr maakt het mogelijk om op een elegante manier eigen beeldmateriaal te verspreiden via sociale mediakanalen. In de Flickrstream van het KMSKA staan 200 foto's die eind 2012 in totaal 5.100 keer bekeken zijn.

Op het Youtubekanaal van het KMSKA toont het museum o.a. filmpjes over de verbouwwerken. Die kunnen vervolgens via andere sociale mediakanalen en op de website van het museum verspreid worden. In 2012 werden de filmpjes op het Youtubekanaal van het KMSKA 7.054 keer bekeken. De populairste filmpjes waren een origamifilmje gemaakt in het kader van een *Jongbloed!*-activiteit (2.397 weergaven in 2012), een filmpje over de app bij *De MODERNEN. Rondom Permeke* (1.414 weergaven in 2012) en twee filmpjes over de verbouwingen (540 en 509 weergaven in 2012).

De blog van het KMSKA - die bezoekers een blik achter de schermen van het gesloten museum gunt en toont waar verschillende museummedewerkers tijdens de sluiting mee bezig zijn – behaalde met 76 blogberichten maar liefst 15.702 paginaweergaven in 2012. De drukste maand was oktober 2012 met 2.013 paginaweergaven. De drukste dag was 25 oktober 2012 (269 bezichtigingen). Op die dag werd het bericht 'Op stap met de aannemer' met een link naar een filmpje over de museumwerf gepost. De berichten die in 2012 het meest bekeken werden waren: 'Plakken voor Permeke' (1), 'Het bijna lege KMSKA – deel 2' (2), 'Op stap met de aannemer' (3), 'Hoe krijg je een atoomkluis klein?' (4), 'Een blik in het nieuwe depot in Kallo' (5). Bezoekers bereikten de blog voornamelijk via Facebook, www.kmska.be, twitter en de online nieuwsbrief van het museum. De meeste bezoekers kwamen uit België, Nederland en Frankrijk.

Naar aanleiding van de publicatie van het eerste nummer van het museummagazine Zaal Z, in de zomer van 2012, heeft het KMSKA een ISSUU-account aangemaakt. ISSUU is een site die het mogelijk maakt om PDF-bestanden makkelijk om te zetten naar digitaal doorbladerbare publicaties die vervolgens kunnen worden gedeeld of ingesloten op eigen webpagina's. Eind 2012 telde de ISSUU-bibliotheek van het museum 3 nummers van Zaal Z, 2 bezoekersgidsen en een kijk- en doeboekje. Tot slot maakte het museum in 2012 een Pinterestaccount aan. Dat gebeurde in het kader van de digitale mediastrategie rond *De MODERNEN. Rondom Permeke*. Bedoeling was om de kunstwerken die in de wekelijkse blogberichten van de curator aan bod kwamen te pinnen op het pinterestbord bij de tentoonstelling zodat de expo digitaal kan voortleven, ook nadat het de deuren gesloten heeft. Het aantal volgers van het KMSKA op Pinterest is met 63 nog vrij beperkt, maar het museum zoekt actief naar nieuwe manieren om het kanaal te gebruiken en het aantal volgers te doen toenemen.

Met behulp van deze sociale mediakanalen wil het museum een online meerwaarde creëren rond tentoonstellingen, activiteiten, educatieve programma's, etc. Op die manier wil het los te komen van de locaties waar die activiteiten plaatsvinden. Daarnaast wil het de band met zijn publiek versterken en de interactie met datzelfde publiek vergroten. Dankzij bovenstaande kanalen kan het museum ook online dichtbij zijn bezoekers staan.

Educatie

Het museum zette in 2012 de educatieve activiteiten op de verschillende gastlocaties verder en experimenteerde er volop met nieuwe werkvormen.

In de tentoonstelling *Meesterwerken in het MAS. Vijf eeuwen beeldcultuur in Antwerpen* bleven de gidsen van het KMSKA tot en met eind december rondleidingen en ateliers aanbieden voor kinderen, jongeren en volwassenen. In de Koningin Fabiolazaal, waar we *De Modernen* tonen, stonden de presentaties *Kunst uit Nederland* en *Random Permeke* centraal. De educatieve medewerkers van het KMSKA probeerden er allerlei nieuwe zaken uit, om tijdens de sluiting van het museum te leren uit nieuwe ervaringen die nuttig kunnen zijn voor het nieuwe museum. Aan de kijk- en doeboekjes die telkens voor gezinnen met kinderen worden aangeboden in *De Modernen* werd een wedstrijd gekoppeld om de tentoonstellingen ook in het onderwijs bekend te maken. De maandelijkse winnaar ontving een uitnodiging voor een gratis museumatelier voor zijn hele klas. De meeste kinderen maakten hier enthousiast gebruik van.

Tijdens de zomer van 2012 is het KMSKA gestart met het aanbieden van familierondleidingen in de Koningin Fabiolazaal. De keuze voor familierondleidingen ontstond uit de vaststelling dat kinderen en ouders tijdens museumactiviteiten doorgaans gescheiden worden: de kinderen volgen een workshop terwijl de ouders een rondleiding krijgen aangeboden. Dit is een gemiste kans als je weet dat families weinig tijd samen kunnen doorbrengen en dat generaties samenbrengen interessante leermogelijkheden biedt. Tijdens de familierondleidingen van het KMSKA krijgen (groot)ouders, tantes, nonkels, broers, zusjes en vrienden kijk- en doeopdrachten van de gids, die ze samen moeten oplossen. Deze opdrachten beantwoorden aan de verscheidenheid van leerstijlen bij individuen. Iedereen verwerkt nieuwe materie op een eigen manier (pedagoog David Kolb onderscheidt 4 leerstijlen: denkers, doeners, beslissers en dromers). Doel is om elke deelnemer aan een familierondleiding de kans te geven om te leren volgens zijn voorkeur. Kinderen en volwassenen leren ook automatisch van elkaar: kinderen ontdekken details in kunstwerken die volwassenen doorgaans niet opvallen, en volwassenen beschikken over kennis om de ervaringen van de kinderen aan te vullen. Vooral gezinnen met kinderen jonger dan 10 jaar gingen op het nieuwe aanbod in.

Een ander nieuw product waren de OKAN-rondleidingen. Deze liggen in het verlengde van de ervaring die het museum de voorbije jaren opbouwde in het werken met kinderen van anderstalige nieuwkomers. Elke zomer biedt het museum ateliers aan aan de kinderen van de Zomerschool, een organisatie van Meters & Peters vzw. Door samen te kijken naar kunst leren de kinderen, die nog maar net in België zijn, een nieuwe woordenschat aan die hen sterker aan de start brengt van het nieuwe schooljaar. In 2012 nodigde het museum ook taalzwakke jongeren uit die in een OKAN-klas (Onthaalklas voor Anderstalige Nieuwkomers) Nederlands leren. De OKAN-klassen van verschillende Antwerpse secundaire scholen (Sint Lodewijk, Leonardo Lyceum, Atheneum Antwerpen & Hoboken, Instituut Maris Stella, ...) kregen een aangepaste rondleiding in *De Modernen* bestaande uit verscheidene kleine opdrachtjes om te leren kijken naar en praten over kunst.

Ook *Jongbloed!*, de jongerencrew van het KMSKA, was zeer actief in onze tentoonstellingen. In april organiseerden ze samen met Blikopeners, de jongerenwerking van het Stedelijk Museum Amsterdam, een Hollandse avond in *Kunst uit Nederland*. Op het programma van deze jongerennocturne stonden kunst uit een kroketmuur, slam poetry, muziek en film. En ter voorbereiding van de presentatie *Random Permeke* trok *Jongbloed!* op zomerkamp naar Sint-Martens-Latem om er te werken aan een 'alternatieve bezoekersgids'. Het resultaat was een speelse en informatieve iPad-app die tien kunstenaars uit de tentoonstelling in een *Jongbloed!*-licht plaatste. Uit een tevredenheidsonderzoek bleek dat 85% van de bezoekers de app als een meerwaarde bij de expo ervoer.

Het museum maakte deel uit van samenwerkingsverbanden op stedelijk en Vlaams niveau. In Antwerpen werkte het nauw samen met het departement onderwijs en cultuur van Stad Antwerpen. Samen met alle Antwerpse musea werd een actieplan voorbereid om de communicatie naar diverse doelgroepen te verbeteren, zoals het onderwijs en jeugdwerk. Het museum nam deel aan verschillende stedelijke initiatieven zoals de verwenweken voor Antwerpse leerkrachten, de studiedag voor leerkrachten 'Kies voor cultuur' en het cultuurmenu voor kleuterscholen. In samenwerking met Stad Antwerpen en FARO werkte het KMSKA een vormingstraject uit voor Antwerpse museumgidsen en andere museummedewerkers die in 2013 de uitdaging willen aangaan om in actieve dialoog te treden met de sterk veranderende samenleving van vandaag. In afwachting van dit vormingstraject 'Musea in dialoog' in 2013, volgden de museumgidsen van het KMSKA in het najaar van 2012 enkele vormingssessies kunsteducatie van Mooss vzw, met als doel de deelnemers aan een rondleiding meer actief te betrekken. Als museum van de Vlaamse overheid was het KMSKA ook opgenomen in het jaaractieplan 2012 ter bevordering van de samenwerking tussen de ministeries Onderwijs en Cultuur.

Evenementen

In mei 2011 sloot het museumgebouw de deuren voor verbouwingen. Als gevolg daarvan bleef het aantal evenementen in het gebouw beperkt tot het symposium *The Absence of Work / The Museum of Absence* in december 2012. Het symposium (met lezingen, debatten en een bezoek aan de museumzalen die geen deel uitmaakten van de museumwerf) werd georganiseerd door docenten van de Karel De Grote Hogeschool (Sint-Lukas) en de Artesis Hogeschool (Academie) in samenwerking met M HKA en het KMSKA. Zo'n 200 studenten en kunstenaars woonden het symposium bij.

In de tentoonstelling *De MODERNEN. Kunst uit Nederland* organiseerde Jongbloed!, de jongerenwerking van het museum in april 2012 een nocturne voor jongeren en dat in samenwerking met Blikopeners – de jongerenambassadeurs van het Stedelijk Museum in Amsterdam.

Ook tijdens de Museumnacht (augustus 2012) konden bezoekers deze tentoonstelling na sluitingstijd bezoeken. Bovendien konden ze er in de loop van de avond samenwerken aan een kunstwerk geheel in de stijl van de Nederlandse Cobra-kunstenaar Karel Appel. 596 mensen vonden die avond hun weg naar de tentoonstelling.

Daarnaast stelde het museum de Leopold De Waelplaats opnieuw ter beschikking voor de organisatie van terugkerende activiteiten zoals Lambermontmartre/Musée, openluchtaperitief Aper'eau, het Bollekesfeest en Zuiderzinnen.

BIBLIOTHEEK

Collectievorming

De collectievorming van de bibliotheek loopt parallel aan de doelstellingen van het museum en is geconcentreerd op de beeldende kunsten uit de Zuidelijke Nederlanden van de 13de tot en met de 20ste eeuw in een Europese context. Op het vlak van collectiedocumentatie (documentaire informatie over de eigen museumcollectie) wordt naar volledigheid gestreefd. De collectievorming van de bibliotheek gebeurt op basis van het collectiebeleidsplan 2011-2015 en in samenwerking met de onderzoekers van het museum.

In 2012 verwierf de bibliotheek 1.556 nieuwe publicaties. Dit zijn voornamelijk wetenschappelijke monografieën en tentoonstellingscatalogi, in mindere mate bestandscatalogi en andere soorten publicaties. Twee derde van de aanwinsten werd verworven via aankoop, een kleine 20% kwam binnen via ruil. De bibliotheek heeft 94 abonnementen op tijdschriften, waarvan 12 print + online (full-text e-journals). Daarnaast ontvangt de bibliotheek ca. 100 seriële publicaties (tijdschriften, jaarboeken, e.d.) gratis of in ruil via partnerorganisaties. Het aantal lopende tijdschriften bedraagt ongeveer 200. E-books zijn in het vakgebied kunstgeschiedenis nog weinig voorhanden. In 2012 konden gebruikers wel 5 online databanken raadplegen, waarvan één beeldbank. De bibliotheek ontving eind 2012 ook een schenking van het Theologisch Pastoraal Centrum met voornamelijk tentoonstellingscatalogi uit de jaren 1970-80, waarvan het 106 in de collectie opnam.

Een van de belangrijkste aankopen in 2012 was die van de beschrijving van de Blijde Inkomst van de toekomstige Philips II in Antwerpen door Cornelius Grapheus: *La tresadmirable, tresmagnifique, & triomphante entree, du ... prince Philipes ...* (Antwerpen, 1550). De collectie werd ook verrijkt met zes 18^e eeuwse veilingcatalogi van Antwerpen en een aantal literaire werkjes (eind 19^e – begin 20^e eeuw) geïllustreerd door kunstenaars die in de museumcollectie vertegenwoordigd zijn. Daarnaast ging er aandacht naar het verwerven van oudere tentoonstellings- en handelscatalogi met werk van kunstenaars uit de collectie, o.a. van de Zero-beweging. Hieronder de catalogus *Vision in motion, motion in vision* van de gelijknamige tentoonstelling in het Hessenhuis in 1958.

De bibliotheek bezat eind 2012 een collectie van ongeveer 80.201 geïnventariseerde bibliotheekmaterialen. Deze bevatten alle boeken, catalogi en tijdschrifttitels, maar niet het aantal nummers of jaargangen van tijdschriften en veilingcatalogi. De deelcollecties van het ICSAC, ICC en de kunstenaarsboeken zijn volledig verwerkt; de collectie oude veilingcatalogi is nog in verwerking. Er wachten ook nog ca. 800 publicaties uit de oude kerncollectie op invoer. Daarnaast zijn er nog heel wat niet-geïnventariseerde materialen uit overdrachten en schenkingen sinds de jaren 1990. Zij zullen de komende jaren geïnventariseerd worden.

Het KMSKA gaf in 2012 de opdracht aan Boekbinderij Jansen (Books & Things) om de jaargangen 1995-2010 van de tijdschriften *Apollo* en *Burlington Magazine* in te binden, met het oog op een voorziene open-kast-opstelling in de nieuwe leeszaal van de bibliotheek vanaf 2018. Volledige afwerking van beide tijdschriften was voorzien voor begin 2013.

Catalografie

Catalografie is de elektronische ontsluiting van bibliotheekmaterialen. De verwerking van de bibliotheekmaterialen gebeurt in Brocade, het bibliotheekstelsel van Anet. Hierdoor staat de bibliotheekcollectie online en is ze ingebed in een netwerk van wetenschappelijke bibliotheken in Antwerpen en Limburg (Anet).

De bibliotheek besteedt extra aandacht aan het diepgaand inhoudelijk ontsluiten van de collectie. Zo worden kunstenaarsnamen, kunstwerken uit het museum en tentoonstellingsgegevens apart geïndexeerd. Het KMSKA voert sinds 2008 alle nog niet elektronisch beschreven monografieën uit de bibliotheek retrospectief in. In mei 2012 startte de bibliotheek met het laatste grote, nog niet beschreven onderdeel van de bibliotheekcollecties, m.n. de oude veilingcatalogi. De basis voor deze collectie werd gelegd in 1936 met het legaat van Oscar Nottebohm, dat 1.737 veilingcatalogi bevatte, daterend van 1738 tot 1935. Deze collectie werd nadien uitgebreid, en bevat momenteel vermoedelijk zo'n 4 à 5.000 catalogi. Daarvan werden er in 2012 meer dan 1.000 ingevoerd, voornamelijk van Brusselse veilingen.

In 2012 werden ook de voorbereidingen getroffen voor deelname van de bibliotheek aan het STCV-project (Short Title Catalogue Vlaanderen): hierbij zal de bibliotheek een 200-tal oude drukken van voor 1800 in de STCV-databank invoeren.

Alles samen werden in de catalogus 3.323 volledige boekmaterialen (boekbanden) ingevoerd en er werden 2.858 nieuwe beschrijvingen aangemaakt. Het totaal aantal ingevoerde boekbanden lag eind 2012 op 77.797.

Dienstverlening

Gebruikers kunnen de bibliotheekcollecties op vele manieren raadplegen. Ze kunnen van thuis uit de online catalogus bevragen of in de leeszaal informatie opvragen, ter plaatse materialen of databanken inzien, of vanuit de eigen instelling documenten in leen opvragen.

De online bibliotheekcatalogus werd in 2012 bijna 3.800 keer geraadpleegd en is goed voor 24.000 zoekopdrachten. Dat is iets meer dan in 2011. De catalogus wordt voornamelijk geraadpleegd tijdens de werkuren, voornamelijk tussen 9u en 12u en van 14u tot 16u. Dit wijst op een gebruik voor professionele doeleinden.

Het aantal externe bezoekers van de bibliotheek daalde t.o.v. de voorgaande jaren: 181 bezoekers op jaarbasis t.o.v. gemiddeld 290 voordien. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de nieuwe locatie van museum en bibliotheek en de perceptie dat de bibliotheek gesloten was. De daling in het bibliotheekbezoek wordt echter gecounterd door de stijgende trend in het aantal IBL-aanvragen.

Het bibliotheekpubliek volgt de academische kalender en bestaat voornamelijk uit personen die professioneel met kunstgeschiedenis en –onderzoek bezig zijn: meer dan de helft van onze lezers zijn studenten, ongeveer een kwart zijn onderzoekers in de kunstgeschiedenis.

Interbibliothecair leenverkeer (IBL)

Sinds 2001 neemt de bibliotheek deel aan Impala, het documentleverantiesysteem in Brocade, waarbij partnerinstellingen tijdelijk bibliotheekmaterialen uitwisselen voor hun lezers. In 2012 werden 167 IBL-aanvragen door partnerinstellingen genoteerd, bijna evenveel als in 2011. Vanuit het KMSKA werden 95 publicaties bij de partners aangevraagd, een sterke stijging.

Als we het leenverkeer over de jaren heen bekijken, dan stellen we een spectaculaire stijging vast bij het aantal door ons geleverde publicaties. Waarschijnlijk wil de lezer steeds meer de gevraagde informatie op de eigen werkplek ontvangen en is hij steeds minder geneigd zich te verplaatsen. Meer dan een derde van de geleverde monografieën gaan naar de Universiteit Antwerpen. Het gaat bij het leenverkeer ook voornamelijk om monografieën, steeds minder om artikelen. Dit bevestigt een trend

van de laatste jaren, te verklaren door het stijgend aantal beschikbare e-journals in de grotere bibliotheken.

ARCHIEF

Het KMSKA-archief heeft het in 2012 verder gewerkt op de ingeslagen weg. Er werden een aantal administratieve verbeteringen doorgevoerd. Zo werd de procedure voor overdrachten naar het statisch archief beter geregeld. Elke overdracht wordt inmiddels vergezeld van het correcte document. Op die manier krijgen de medewerkers van het archief een beter inzicht in de aangroei en de inhoud van het statisch archief.

De catalogi van Belgische veilinghuizen worden systematisch nagekeken op interessante loten voor het KMSKA. Er wordt vooral gekeken naar aanvullende informatie bij de kunstcollectie. Zo kon een postkaart van James Ensor worden aangekocht waarin hij zijn bezoek aan het museum beschrijft.

Intern werd een nieuw ordeningsplan voor het hedendaags documentbeheer afgewerkt. Dit ordeningsplan wordt vertaald in een gemeenschappelijk klassement met een eenvormige mappenstructuur over de verschillende afdelingen heen. Samen met de dienst ICT werd een eerste stap gezet om het rechtenbeheer hier beter op af te stemmen.

Het KMSKA kocht ook een nieuw archiefbeheerssysteem aan. Dat is een belangrijke stap naar een betere toegankelijkheid van het statisch archief. In eerste instantie werden hiervoor een aantal archiefreeksen en reeds opgemaakte documenten bestudeerd om zo een beter inzicht te verkrijgen in de specifieke noden van het museum. Daarna werden zowel opensourceoplossingen als commerciële software bekeken. Het archieprogramma van Brocade kwam hieruit als het beste en wordt in 2013 in gebruik genomen. Het KMSKA wil het geïnventariseerde archief op termijn via de website ter beschikking stellen.

Enkele vrijwilligers ondersteunen het archief door middel van de gedetailleerde studie van een aantal archiefonderdelen.

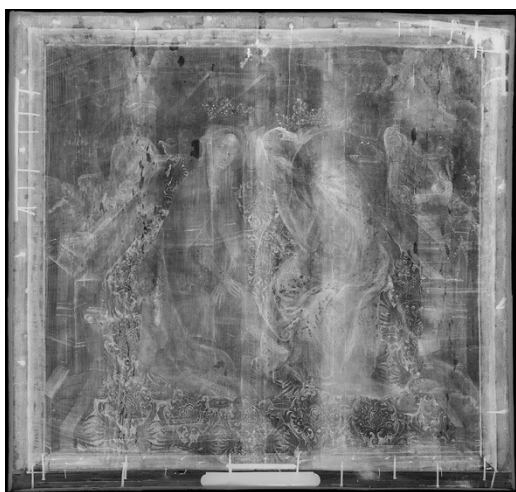
Documenten uit het archief van het KMSKA zijn voor onderzoekers te raadplegen in de leeszaal van de bibliotheek, die tijdens de verbouwing is ondergebracht in de Lange Kievitstraat in Antwerpen.

		2012
Externe bezoekers		
	Aantal bezoekers	35
	Aantal unieke bezoekers	11
	Verhouding aantal bezoekers/aantal unieke bezoekers	3,18
Interne bezoekers		
	Aantal bezoekers	26
Informatievragen		
	Aantal geregistreerde informatievragen	73

BEELDBEHEER

Tijdens de verbouwwerken aan het KMSKA is de collectiecatalogus een belangrijk middel voor de toegankelijkheid van de museumcollectie. De actualisering van afbeeldingen in de collectiecatalogus is daarom ook in 2012 een speerpunt in de werking van het KMSKA. In de voorgaande jaren zijn reeds duizenden nieuwe hoogwaardige digitale opnames gemaakt van de deelcollecties schilderijen en beeldhouwwerken. In 2012 werden aanvullend 2.516 werken op papier gefotografeerd.

Het museum startte bovendien met de inventarisatie en digitalisering van analoge, technische foto's gemaakt door en voor het restauratieatelier van het KMSKA. Als eerste zijn 264 röntgenopnames van schilderijen gedigitaliseerd.

Digitale montage van 12 röntgenopnames van een schilderij op paneel uit de 14^e eeuw: *De kroning van Maria*, Anonieme Meester, inv.nr 516a.

Het KMSKA leent geregeld kunstwerken uit voor tentoonstellingen in binnen- en buitenland. Op 1 maart 2012 opende in het Museo Nacional de Arte in Mexico City de tentoonstelling *Arte Flamenco del siglo XVII. Colección del Museo Real de Bellas Artes de Amberes*. Voor deze coproductie met BOZAR selecteerde het KMSKA meer dan 50 schilderijen uit zijn collectie. Voor de productie van publicaties speelt de afdeling beeldbeheer van het KMSKA een belangrijke rol bij de kwaliteitscontrole en levering van beeldmateriaal.

Het beeldmateriaal is beschikbaar voor onderzoek en publicaties van het KMSKA. Beeldaanvragen van externen worden verzorgd door de centrale beeldbank van de Vlaamse Gemeenschap, Lukas - Art in Flanders (Lukasweb). In 2012 verwijst het KMSKA 39 personen door naar Lukas - Art in Flanders voor in totaal 73 afbeeldingen. Lukasweb levert in 2012 overigens 469 afbeeldingen van kunstwerken uit de collectie van het KMSKA aan 189 aanvragers uit binnen- en buitenland.

In de openingsgeneriek van de tv serie *The Borgias* versijnt een detail uit het portret van *Philippe de Croy* van Rogier van der Weyden (inv.nr.254) uit de collectie van het KMSKA. *The Borgias* is een prestigieuze serie uit de Verenigde Staten over de beruchte paus Alexander VI. De serie werd in 2012 getoond op de Nederlandse televisie en wordt in Vlaanderen uitgezonden in 2013.

SAMENWERKINGSVERBANDEN

Het KMSKA heeft een groot aantal samenwerkingsverbanden lopen, zowel stedelijk als nationaal en internationaal. De samenwerkingen die het museum heeft voor wat betreft wetenschappelijke onderzoek kwamen al eerder aan bod in dit jaarverslag.

Voor de digitalisering van de collectiecatalogus werkt het KMSKA samen met de Vlaamse Kunstcollectie, het Rijksbureau voor Kunsthistorische documentatie Den Haag, het MAS Erfgoedforum en Lukas – Art in Flanders. Het onderzoek naar de deelcollectie Rubens gebeurt in samenwerking met het Centrum voor de Vlaamse Kunst van de 16de en de 17de eeuw vzw, het Koninklijk Instituut voor Kunstpatrimonium, het Rubenianum (Stad Antwerpen), Arcobaleno vzw en de Universiteit Antwerpen, Universiteit Leiden, Universiteit Utrecht en de Vrije Universiteit Brussel. De deelcollectie Ensor wordt onderzocht i.s.m. Vlaamse Kunstcollectie en de Universiteit Utrecht. Voorts is er onderzoek naar de artistieke uitwisseling tussen de Zuidelijke Nederlanden en Mexico in samenwerking met het Centrum voor Mexicaanse Studiën van de Universiteit Antwerpen. Het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen werkt mee aan de opleiding van studenten in samenwerking met de Hogeschool Antwerpen (KASKA), Universiteit Gent en de KU Leuven.

Het KMSKA organiseerde in 2012 tentoonstellingen in samenwerking met de Provincie Antwerpen, de stad Antwerpen, de stad Mechelen, de stad Lier, het MAS (Museum aan de Stroom Antwerpen), het Museum van Hedendaagse Kunst Antwerpen (M HKA), de Musea stad Antwerpen, Museum Plantin-Moretus / Prentenkabinet Antwerpen, de Kathedrale Kerkfabriek Antwerpen, Museum Schepenhuis Mechelen, het Stedelijk Museum Wuyts-Van Campen, BOZAR (Paleis voor Schone Kunsten) in Brussel, het Museo Nacional de Arte in Mexico City en vijf verschillende musea in Japan. Het werkte ook samen met verschillende musea in binnen- en buitenland, o.a. Kasteel van Gaasbeek, FelixArt Museum in Drogenbos, Rockoxhuis Antwerpen, de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten België in Brussel, Rembrandthuis Amsterdam, Amsterdam Museum Amsterdam, Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam, Metropolitan Museum of Art New York, Worcester Art Museum USA en Indianapolis Museum of Art USA.

Voor evenementen en educatieve activiteiten in het museum werd o.a. samengewerkt met De Zomerschool vzw, AmuseeVous, Prospekta vzw (Museumnacht), FARO, het departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media van de Vlaamse overheid, Mooss vzw (kunst-en erfgoededucatie), de provincie Antwerpen, departement onderwijs en cultuur van de stad Antwerpen, het MAS, MAS in Jonge Handen, Piazza dell' Arte, Lambertmontmartre, Zuiderzinnen, Into The Light en 't Zuid.

Het KMSKA nam deel aan een werkgroep van het Centre Européen de normalisation (CEN/TC346/WG5), die een norm tracht te ontwikkelen voor het verpakken en vervoeren van cultuurgoederen. Samen met de Vlaamse Kunstcollectie werkte het KMSKA een gemeenschappelijk bruikleencontract uit. Activiteiten van het KMSKA zijn ook opgenomen in het jaaractieplan 2012 ter bevordering van de samenwerking tussen de ministeries Onderwijs en Cultuur. Voor de opmaak van een personeelsplan-to be werkte het KMSKA samen met AgO (Vlaams Agentschap voor Overheidspersoneel). De bibliotheek nam in 2012 het initiatief om met de partners binnen het bibliotheeknetwerk Anet en met collega-bibliotheken van het Overleg Kunstbibliotheken Vlaanderen (OKBV) 2 werkgroepen op te richten rond het standaardiseren en optimaliseren van de bestaande beschrijvingsmodellen voor oude en hedendaagse veilingcatalogi.

HET BEDRIJF

Beheer van het museum

Sinds 1 januari 2009 is het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen een intern verzelfstandigd agentschap (IVA) zonder rechtspersoonlijkheid en behoort het als zodanig tot het beleidsdomein Cultuur, Jeugd, Sport en Media. Het museum valt onder de verantwoordelijkheid van Vlaams minister van Leefmilieu, Natuur en Cultuur Joke Schauvliege.

Er werd een beheersovereenkomst gesloten, een managementcomité opgericht, een arbeidsreglement goedgekeurd en een personeelsplan opgesteld. Er is een entiteitsoverlegcomité (overleg met o.a. de vakbonden en preventiediensten) dat 4 maal per jaar plaats vindt. Sinds 2011 is er ook een klankbordgroep die minstens 4 keer per jaar maand vergadert.

Binnen het beleidsdomein Cultuur, Jeugd, Sport en Media is er ook een management ondersteunende dienst (MOD), die de personeelsadministratie, ICT, de boekhouding en de juridische zaken van het beleidsdomein ondersteunt. Er werd een samenwerkingsprotocol uitgewerkt tussen het IVA KMSKA en de MOD.

Het museum wordt geleid door een administrateur generaal en bestaat uit 4 afdelingen, die telkens geleid worden door een directeur. De afdelingen zijn Bedrijfsvoering, Marketing Communicatie Educatie, Collectieonderzoek en Collectiebehoud & -beheer.

Personeelsbeleid

Het personeelsbeleid houdt rekening met de accenten die door de Vlaamse Gemeenschap in haar beleid worden gelegd. Minderheidsgroepen zoals personen van allochtone afkomst, ervaren werknemers en personen met een beperking krijgen bijzondere aandacht in het kader van het streven naar diversiteit en integratie. Daarnaast wordt een dynamisch genderevenwicht nagestreefd en gaat veel aandacht uit naar de tewerkstelling van kortgeschoolden. Het KMSKA gebruikt de tools van de Vlaamse overheid voor een optimaal personeelsbeleid, oa. Vlimpers en Ploeg.

Financieel beheer

De werkingsmiddelen van het KMSKA worden verdeeld over vier afdelingen. Als men de behoefte van de afdelingen tegen elkaar afweegt dan valt het op dat alleen al de afdeling Bedrijfsvoering een groot deel van de middelen opslorpt. Dit zijn de uitgaven om tegemoet te komen aan de meest elementaire behoeften van de dagelijkse werking: energiekosten, onderhoudscontracten, beveiliging, bewaking, klimatisering, administratie, verzekeringen, frankering, telefonie, training van het personeel, uitbestedingen aan derden (zoals herstellingen, onderhoud van de infrastructuur, uniformen, ...). Vanaf 2011 vormen diverse huurlasten eveneens een belangrijke uitgave. Tijdens de sluiting van het museum voor renovatie moet het KMSKA immers verschillende locaties voor zijn tijdelijke kantoren en depotruimtes huren.

Masterplan voor het gebouw

Het huidige museumgebouw dateert van 1890 en voldoet niet meer aan de kwaliteitsnormen voor de infrastructuur van een museum. Er stelt zich een acuut probleem rond de aanwezigheid van asbest, een lekkend dak en een ontoereikende verwarming en klimatisatie.

De laatste ingrijpende verbouwingen dateren van 1994 en 1998, maar gebeurden niet in het kader van een totaalvisie. Daarom werd in 2003 door de Vlaamse Bouwmeester een wedstrijd uitgeschreven voor een masterplan. De opdracht was “een museumgebouw van het einde van de 19de eeuw, gelegen in een 19de eeuwse stadsuitbreiding, (te) restaureren, aanpassen en verbouwen tot een hedendaags museumgebouw dat beantwoordt aan de eigentijdse noden van het museumbeheer. Dit veronderstelt een optimale infrastructuur om de eigen collectie op een professionele manier te bewaren, uit te bouwen, te onderzoeken en aan het publiek te tonen. Deze infrastructuur beantwoordt aan internationale normen voor uitwisseling van kunstwerken en het organiseren van grote tentoonstellingen”.

In 2004 werd het masterplan, met inbegrip van de studieopdracht voor de aanpassingswerken in functie van de dringende noden, toegekend aan Claus en Kaan Architecten. In de Regeringsverklaring van 2009 verbindt de Vlaamse Regering zich ertoe om 44 miljoen euro te investeren in de realisatie van dit masterplan. Het museum sloot in 2011 de deuren voor de bezoeker. De verbouwing startte in 2011 en zal duren tot 2017.

Het museum is “dicht maar dichtbij”, zoals de slogan zegt die het KMSKA koos voor zijn communicatiecampagne. De kerncollectie wordt tentoongesteld op verschillende gastlocaties in en rond Antwerpen zoals het MAS, Koningin Fabiolazaal en de Kathedraal. Stukken en pakketten uit de collectie reizen tot ver buiten de landsgrenzen. De tentoonstellingszalen zijn gesloten voor publiek, de collectie reist en het personeel is verspreid tewerkgesteld in en rond Antwerpen. Het archief vond een onderkomen in het FelixPakhuis in Antwerpen. De erfgoedbewakers volgen de collectie, en zijn o.a. in het MAS en Koningin Fabiolazaal tewerkgesteld. Tot eind 2012 was het museumgebouw nog toegankelijk voor KMSKA-medewerkers die in situ moeten zijn.

Veiligheid en welzijn op het werk

De interne bewakingsdienst van het KMSKA oefende in 2012 volgende bewakingsactiviteiten uit: toezicht op en bescherming van roerende en onroerende goederen, het beheer van een eigen interne meldkamer en het toezicht op en controle van personen met het oog op het verzekeren van de veiligheid op de publiek en niet-publiek toegankelijke plaatsen.

In functie van de sluiting van het museum en het tentoonstellen van de collectie in de verschillende locaties zoals de tentoonstellingszaal Koningin Fabiolazaal (provincie Antwerpen), het Rockoxhuis (KBC) en het MAS (Museum aan de Stroom Antwerpen) werden samenwerkingsverbanden opgezet met diverse partners. Concreet betekende dit dat erfgoedbewakers collectiestukken bewaken op deze externe locaties.

Het globaal preventieplan en het daaraan gekoppeld jaaractieplan 2012, voorbereid door het welzijnsforum, werden goedgekeurd zodat een dynamisch risicobeheersingssysteem in de praktijk kan worden gebracht.

Een bijkomende informatiebron voor het jaarlijks actieplan is de incidentenmelding. Sinds de sluiting van het museum eind april 2011 daalde het aantal publiekgerelateerde incidenten.

ICT

In 2012 richtten de activiteiten van de afdeling ICT zich, net zoals de voorafgaande jaren, vooral op het onderhoud van de gebruikerstoepassingen en de lokale netwerkinfrastructuur alsook het verder ontwikkelen van de documentaire informatiesystemen.

Het KMSKA nam volgende nieuwe toepassingen in gebruik: Brocade voor het archief en OTRS als open source ticket request systeem voor de afdeling ICT. In het kader van de verspreiding van de medewerkers over de verschillende sites werd een intranet ontwikkeld met Open Atrium (Drupal 6). Tevens werd er ondersteuning verleend bij het ontwikkelen van een website voor het downloaden van afbeeldingen voor de pers, een iPad applicatie voor de tentoonstelling *Random Permeke* en een website voor de tentoonstelling *Het Gulden Cabinet*.

In het voorjaar van 2012 werden de oude servers vervangen door drie nieuwe Oracle servers met VMware ESXi virtualisatiesoftware. De back-upopslagcapaciteit werd uitgebreid naar een back-up robot met LTO5 drives.

Daarnaast werd er ook een ICT-stappenplan uitgewerkt waarin de projecten voor 2013 opgelijst staan. Er werden ook voorbereidingen getroffen voor het overschakelen naar het besturingssysteem windows 7 en MS Office 2007 en een upgrade van de besturingssystemen van de servers naar Windows Server 2012.

Tenslotte werd in de eerste helft van 2012 het extern depot in Beveren-Kallo in gebruik genomen. ICT heeft hiervoor ondersteuning geleverd tijdens de implementatie van het Security Management Systeem en het gebouwenbeheersysteem. Het depot werd opgenomen in het virtueel lokaal netwerk.

INTERNE COMMUNICATIE

In tegenstelling tot voorgaande jaren zitten de museummedewerkers sinds 2012 verspreid over een vijftal verschillende locaties. Dit heeft als gevolg dat bepaalde collega's elkaar minder vaak zien dan voordien. Het KMSKA ontwikkelt daarom ook initiatieven die de sociale cohesie en interactiviteit tussen medewerkers bevorderen.

In 2012 nam het KMSKA een interactief intranet in gebruik. Het kreeg de naam AZUUR, naar een schilderij van Gustave Van De Woestyne uit de museumcollectie. Het intranet heeft als doel de museummedewerkers duidelijk en eenduidig te informeren, collega's dichter bij elkaar te brengen en interactiviteit en inspraak te bevorderen. Het gebruik van Azuur wordt gestimuleerd door er alle officiële documenten en formulieren die de medewerkers nodig hebben ter beschikking te stellen. Via Azuur organiseert het KMSKA polls (bv. naar een favoriete locatie voor een personeelsuitstap). De persknipels zijn enkel te raadplegen via het intranet. Medewerkers kunnen uiteraard ook zelf berichten posten. Meteen na de introductie kwamen ook al enkele beperkingen van het nieuwe intranet aan het licht: door de verscheidenheid van locaties die niet allemaal op de glasvezelverbinding en dus ook niet op het netwerk van het KMSKA zijn aangesloten is het intranet nog niet voor iedereen beschikbaar.

Nog in 2012 startte het museum met een structureel overleg interne communicatie, waarin vertegenwoordigers zetelen van de personeelsdienst, het directiesecretariaat en de afdeling communicatie. Minstens 6 keer per jaar vindt er een overleg plaats waarin pijnpunten en acties worden besproken. Daarnaast heeft het KMSKA een klankbordgroep die om de drie maanden bijeenkomt. De groep bevat vertegenwoordigers van alle afdelingen en diensten en fungeert als luisterend oor om een beeld te krijgen van wat er leeft in de organisatie. De leden blijven het aanspreekpunt binnen hun afdeling wanneer medewerkers met vragen kampen. Terugkoppeling naar de directie gebeurt via een onafhankelijk lid toegevoegd aan de directie.

Ook de *look & feel* en de inhoud van het personeelsblad Ma'Muse werden onder handen genomen. Er kwam een luchtigere lay-out met een nieuw lettertype en gebruik van de huisstijlkleuren zoals die ook op de website van het KMSKA voorkomen. Het magazine werd ook omvangrijker en omvat nu 16 pagina's i.p.v. 12. Ook de vaste rubrieken kregen een opfrisbeurt.

In het voor- en najaar vond er een personeelsvergadering plaats over het personeelsplan *to be*, dat het KMSKA opmaakt in samenwerking met AgO (het Agentschap voor Overheidspersoneel). Medewerkers krijgen tijdens deze informatiesessies steeds de mogelijkheid om vragen stellen. Er wordt hen ook steeds een ontbijt aangeboden.

Binnen het kader van het Welzijnsforum biedt het KMSKA de medewerkers sinds februari 2012 wekelijks een Pilatesles aan. Iedereen die wil kan op dinsdag van 12 tot 13u deelnemen aan deze sportles en zo aan zijn/haar conditie en gezondheid werken. Het brengt ook collega's samen die anders minder met elkaar in contact staan.

DE VRIENDEN VAN HET KMSKA

De raad van bestuur van de “Vrienden van het KMSKA vzw” bestaat uit 10 leden: Jan van den Nieuwenhuijzen (voorzitter, CEO SD Worx), Marc Binnemans (Antilope nv), Piet Bevernage (Ackermans & van Haaren nv), Kristin Dekkers, Paul Huvenne (KMSKA), Luc Muylaert (Nationale Bank van België nv), André Schlomer (Colliers-EPMC nv), Michèle Sprengers, Wim Van Driessen (Antwerp Management School) en Cyriel Van Tilborgh. De dagelijkse werking werd verricht door het secretariaat van de Vrienden, met name door een secretaresse (50%) en een structurele vrijwilligster.

Het KMSKA kon beroep doen op een groep trouwe vrijwilligers die ingezet werden voor verschillende taken, zoals het versturen van mailings, het bemannen van de infokiosk, het noteren van de inschrijvingen bij de Lezingen op Zondag, en het transcriberen van bepaalde documenten uit het museumarchief.

Eind 2012 bestond het ledenbestand uit 619 particuliere leden en 34 bedrijfsleden. Voor de leden organiseerde de vzw volgende activiteiten: rondleidingen in de kunstcollectie van de Katoen Natie, in het externe depot van het KMSKA en in de tentoonstellingen *De Modernen. Kunst uit Nederland* en *De Modernen. Rondom Permeke*. Daarnaast was de mogelijkheid voor bezoek aan het FelixArt Museum in Drogenbos, het MSK in Gent, de Hermitage in Amsterdam, het Musée des Beaux-Arts in Valenciennes en het Musée Matisse in Le Cateau-Cambrésis, Museum M in Leuven, het Groeningemuseum en het Sint-Janshospitaal in Brugge en het Palais des Beaux Arts in Lille. De activiteiten in Gent en Brugge werden georganiseerd in het teken van de Vlaamsekunstcollectie. In mei werd in samenwerking met Art Travel Gent een tweedaagse reis naar Luxemburg en Metz georganiseerd.

Voor de leden van de bedrijvenclub was er o.a. een exclusieve preview in de tentoonstelling *De Modernen. Kunst uit Nederland* met museumdirecteur Paul Huvenne en artiest Rick De Leeuw als gidsen van dienst. Zij konden ook deelnemen aan een jaarlijks galadiner met als eregast Jan Raes, algemeen directeur van het Koninklijk Concertgebouworkest in Amsterdam.

In totaal werden 19 dagen met activiteiten georganiseerd waaraan minstens 673 personen deelnamen.

BIJLAGE 1: Financieel Verslag

UITVOERING VAN DE MIDDELENBEGROTING VLAAMSE GEMEENSCHAP

Jaar	Entiteit	Programma	ESR	Toegewezen	Raming	Vorderingen Huidig Jaar	Raming Overflow	Overflow
2012	FEC	2FE001	8	NEE	1.332.000,00	0,00		
2012	FEC	2FE002	1b	NEE	130.000,00	70.366,94		
2012	FEC	2FE003	1b	NEE	5.000,00	471,20		
2012	FEC	2FE004	1b	NEE	527.000,00	541.975,21		
2012	FEC	2FE006	4b	NEE	2.937.000,00	2.937.000,00	357.000,00	357.000,00
TOTAAL					4.931.000,00	3.549.813,35	357.000,00	357.000,00

[1] van toepassing voor Vlaamse ministeries en DAB's

BEREKENING SALDO UITVOERINGSREKENING DAB				Vastleggingskredieten		Besteding	Saldo VAK	Vastleggings kredieten	Overflow
Jaar	Entiteit	Programma	ESR	Overstort	Verplichtingen	Verplichtingen	Saldo VAK	Gebudgetteerd	Overstort
Gecumuleerde saldo de voorbije jaren				1.334.338,00	2.211.000,00	2.072.211,17	237.693,83	144.000,00	500,00
Eenmalige correctie overgedragen saldo (openstaande vorderingen per 31/12/2011)				2.351,93	0,00	0,00	0,00	52.149,73	
Gecorrigeerd gecumuleerd saldo van de voorbije jaren				1.336.689,93	2.211.000,00	2.072.211,17	237.693,83	196.149,73	-917.463,32
Geboekte inkomsten van ontvangsten				5.749.215,35	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Aanwending reservefonds (-)				0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-865.313,59
Geboekte uitkomsten van uitgaven (-)				3.197.865,62	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Saldo van het lopend jaar				52.147,73	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Toevoeging aan reservefonds na controle met voorgaand jaar (-)				0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
TOTAAL				1.388.837,66	2.211.000,00	2.072.211,17	237.693,83	196.149,73	-917.463,32
Over te dragen saldo van het lopend jaar				1.388.837,66	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
ID - Oorspronkelijke kredieten - Verrekeningskredieten (-)				1.388.837,66	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Saldo van de voorbije jaren				1.334.338,00	2.211.000,00	2.072.211,17	237.693,83	144.000,00	500,00
Eenmalige correctie overgedragen saldo (openstaande vorderingen per 31/12/2011)				2.351,93	0,00	0,00	0,00	52.149,73	
Gecorrigeerd gecumuleerd saldo van de voorbije jaren				1.336.689,93	2.211.000,00	2.072.211,17	237.693,83	196.149,73	-917.463,32
Geboekte inkomsten van ontvangsten				5.749.215,35	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Aanwending reservefonds (-)				0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-865.313,59
Geboekte uitkomsten van uitgaven (-)				3.197.865,62	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Saldo van het lopend jaar				52.147,73	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Toevoeging aan reservefonds na controle met voorgaand jaar (-)				0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
TOTAAL				1.388.837,66	2.211.000,00	2.072.211,17	237.693,83	196.149,73	-917.463,32

BIJLAGE 2: Personeelsbestand en tewerkstellingsstatuten

31/12/2012							
VTE	Niveau	Collectiemanagement	Directorat	Bedrijfsvoering	Collectieonderzoek	Communicatie Marketing Educatie	Eindtotaal
Statuut							
Contractueel	Cm		1				1
	A	3	0,5	2	2,9	2	10,4
	B	2,1	1	0,5		3,7	7,3
	C		1	1,3		1	3,3
	D	0,5		21,9			22,4
Totaal contractueel		5,6	3,5	25,7	2,9	6,7	44,4
DAB	A	2		1	1	1	5
	B	4		1	1	2,8	8,8
	C	0,5		0,9			1,4
	D			1,9		0,8	2,7
Totaal DAB		6,5		4,8	2	4,6	17,9
Statutair	A	1		1	5,8		7,8
	C	2,9		2			4,9
	D	1,6		2,9		1	5,5
Totaal statutair		5,5		5,9	5,8	1	18,2
Eindtotaal		17,6	3,5	36,4	10,7	12,3	80,5

BIJLAGE 3: Lijst van gepubliceerde artikels door medewerkers KMSKA

Beele, Siska, *Kunst voor een feestzaal. Kersen van Lawrence Alma-Tadema*, www.kmska.be, 31 januari 2012

Beele, Siska, *Geen Mondriaan voor het museum*, in *Zaal Z*, jg.,1, nr.1, 2012, p. 14-17

Beele, Siska, *Nieuw museum, nieuw gebouw. Lezingen op zondag*, in *Zaal Z*, jg.1, nr. 3, 2012, p. 48-49

Huvenne, Paul, *Das graphische Werk von Rubens in Peter Paul Rubens*, (cat. tent. Wuppertal, Von der Heydt-Museum), Wuppertal, 2012, pp. 116-125.

Huvenne, Paul, *La cosmologie sacrée in Fables du paysage flamand : Bosch, Bles, Brueghel, Bril*, (cat. tent. Lille, Palais des Beaux-Arts), Lille, 2012, pp. 65-71.

Huvenne, Paul, Philip Heylen, Coen Tamse et al., *Willem van Oranje, Philips van Marnix van Sint-Aldegonde en hun strijd voor de vrijheid & verdraagzaamheid*, Antwerpen, 2012.

Huvenne, Paul, *Voorwoord in Het onvoltooide schilderij*, Antwerpen, 2012.

Huvenne, Paul, *Voorwoord in Jaarboek/ Annual KMSKA*, Tielt, 2010 (2012).

Huvenne, Paul, *Voorwoord in James Ensor in context : Ensor and the history of European art from the collection of the Royal Museum of Fine Arts Antwerp*, (cat. tent. Aichi, Toyota Municipal Museum of Art; Ehime, Museum of Art; Tokyo, Seiji Togo Memorial Sompo Japan Museum of Art; Okayama Prefectural Museum of Art; Iwate Museum of Art), S.l., 2012.

Huvenne, Paul, i.s.m. Paul Dujardin en Miquel Fernandez Félix, *Voorwoord in Arte flamenco del siglo 17 : colección del Museo Real de Bellas Artes de Amberes*, (cat. tent. Ciudad de México, Museo Nacional de Arte), Brussel, 2012

Van Mulders,Christine, *Rubens en Brueghel, bondgenoten in de slag om de gordel van Ares*, in *Rubensbulletin*, jg. 2012, pp. 70-96.